

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

Az angolszász király

**Hatalmi berendezkedés és hatalomgyakorlás a kora középkori
Angliában**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024. 12. 10.

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
2. A germán társadalom	5
3. Az angolszász király személye és joga.....	8
3.1. A legfőbb hadúr	9
3.1.1. A királyok háborúja	10
3.1.2. A <i>bretwalda</i>	13
3.2. A szakrális vezető	19
3.2.1. A vallásváltás okai, megtérés	20
3.2.2. A király egyházának felépítése	22
3.2.3. Reform.....	23
3.2.4. A király szerepe	23
3.3. A legfőbb bíró és törvényhozó	24
4. Trónöröklés.....	25
4.1. Királyválasztás	26
4.2. A Hódító trónigénye	28
5. A király és környezete	31
5.1. <i>Witan</i>	32
5.2. Udvartartás	33
5.3. <i>Thegn</i>	34
5.4. <i>Ealdorman</i>	34
5.5. <i>Gerefa</i>	34
5.6. Kormányzat	35
5.7. Pénzverés, adóztatás.....	38
5.8. Összegzés	39
6. Záró gondolatok	40
7. Bibliográfia.....	41
7.1. Felhasznált irodalom	41
7.2. Forráskötetek.....	44

1. Bevezetés

A hagyományos időszámítás szerint a légiók Kr. u. 410-ben történő kivonulásával Britannia provincia összeomlott. A római uralom végeztével rövidesen megindult a harc a szigetért: a romanizált kelták visszatértek, és az északról betörő piktekkel háborúztak, akik ellenében zsoldosként a manapság angolszászokként ismert törzseket hívták be: angolokat, szászokat és jütöket. A zsoldosok idővel fellázadtak, és részt kívántak maguknak a hajdani provinciából, aminek következtében megalakult a *Heptarchia*: Wessex, Essex, Sussex, Kent, Mercia, Kelet-Anglia és Northumbria. A sziget történetében ezzel kezdetét vette az 1066-ig tartó angolszász korszak.

Jelen dolgozat célja az angolszász király intézményének, jogállásának, valamint a kora középkori Angliában gyakorolt királyi hatalomnak a feltárása történeti alapokon jogtörténeti szemszögből.

A kutatás kezdő időpontját nehéz meghatározni. Az angolszász hódítás egy mítosz, nem lehet kritika nélkül elfogadni a különböző írók által leírt tényeket.¹ Nincs pontos adat arra vonatkozólag, mikor alakultak meg az első királyságok (illetve, hogy valójában mennyi volt). A király intézménye a korai germán társadalmakban is különbözik az általános felfogástól: a király nem egyeduralkodó, a *monarcha* kifejezés sokáig nem megfelelője neki. A személyes tulajdonságai alapján bárki, aki megfelelően erősnek bizonyult, királlyá válhatott, ez pedig magában foglalta azt is, hogy egy nép adott időben több királlyal rendelkezett.²

A Kr. u. 5. századtól 1066-ig tartó időszakot az egyszerűség kedvéért érdemes lehet négy részre bontani: az első az 5. századtól 600-ig tart, amikor a kereszténység megjelent a szigeten, a letelepedés befejeztével pedig már jól körülírhatóak a különböző királyságok. A második 600-tól 865-ig terjedő időszak: ez idő alatt a különböző királyok állandóan harcban álltak egymással, a hagyományos felfogás szerint a sziget egyesítéséért. Az időszak a Nagy Pogány Sereg megjelenésével ér véget, ugyanis a viking támadások alatt Wessex kivételével az összes angolszász királyság összeroppant. A dánokkal vívott élet-halál harc következtében megalakult idővel az egységes Anglia, ami a harmadik korszakot jelöli 865-1016 terjedően. A negyedik egy *intermezzo*val nyit, ugyanis három évtizeden át dán király ült az angol trónon. Ez időben a társadalom és a királyi hatalom is átformálódott, egy angol-dán királyságról beszélhetünk. A korszak 1066-ban, Hastingsnél ért véget, az utolsó angolszász király halálával.

¹ Morris, 57.

² Uo, 61.

A kora középkori Anglia ezen részét többen kutatták már előttem, azonban inkább történeti-politikai szemszögből. Dolgozatom jelentőségét az adná, hogy a korábban kutatók eredményeit felhasználva jogtörténeti szempontból vizsgálom a király intézményét. Kutatásom során így kitérek a királyságok kialakulására, a királyok közötti konfliktusokra, ezáltal egyfajta történelmi alapot adva a témának. Később a király három nagy jogkörét vizsgálom és ennek változását, jelentőségét a királyságok életében, majd rátérek a király hatalmi jogosítványaira, hatalomgyakorlásának a módjára, kormányzatának működésére.

A kutatásom során az egyes fejezeteken belül három olyan témával is foglalkozom, ami teljesen új irányba terelheti a korábbi kutatási eredményeket. Ezek a feudalizmus kialakulása körüli viták, a *bretwalda* cím, valamint a Hódító trónjoga.

Dolgozatomban az általánostól haladok a különös felé, a célom a forrásfeltárás, összehasonlítást csak akkor alkalmazok, amikor szükségesnek látom. Ilyenkor a kontinentális germánokkal, illetve a normann korszakkal állítom párhuzamba az angolszászt, valamint fontosnak tartom dolgozatom során a különböző keresztény, illetve dán hatások megjelenítését, valahányszor az döntő befolyást gyakorolt a királyi hatalomra. A különböző óangol szavakat igyekszem lefordítani magyarra vagy magyar megfelelőt találni nekik a könnyebb érthetőség kedvéért. Az egyes királyok neve az eredeti óangol alakban szerepel.

A korszakot, illetve egyes királyokat összehasonlítani a magyar alkotmány- és jogtörténettel nem lehetséges. Az angolszász királyság akkor ért véget, amikor a magyar kezdődött, ami a szigeten 600 év alatt ment végbe, azt Szent István (erős túlzással) egyszemélyben megalkotta. Szent királyunk három nagy eredménnyel bírt: (1) államának és egyházának megalapítója, (2) nagy jogalkotó és (3) viszonyítási pont. Aethelberht – bár vallást váltott és hozott egy barbár Igazságot, – messze elmaradt Szent Istvántól, Aelfraed jogalkotó, államalkotó és viszonyítási pont, de ez kevésnek bizonyul, Knut pedig – István király kortársa és ugyancsak nagy jogalkotó –, egy északi birodalom viking királya volt. Ezeken túl pedig nem találunk releváns összehasonlítási alapot a társadalmi különbségek és a királyi hatalom jellege miatt. Ahogy Nagy Károlyt, úgy bármelyik angolszász királyt felesleges összehasonlítani vele.

Legfontosabb forrásaim a különböző királyok által kiadott, népnyelven íródott ún. törvények (megfelelőbb megnevezés az *Igazságok*³) Liebermann, Thorpe, Attenborough és Whitelock fordításában, valamint a különböző történetírók művei: Tacitus *Germániája*, *Az angol nép egyházi története* Bedától, *Alfréd király élete* Assertől, *Az angol királyok története* Malmesburyi Vilmostól, valamint az *Angolszász Krónika*. További forrásaim oklevelek voltak

³ A *dom/domas* jelentése „ítélet, igazság”.

Thorpe fordításában, illetőleg latinul Kemble összegyűjtésével, valamint a korban íródott *Tribal Hidage*, *Burghal Hidage* és a *Domesday Book*.

A felhasznált szakirodalom döntő része angol, a kutatók közül Kemble-t, Stentont, Wormaldet, Highamet, Keynest, Hudson, Ann és Bryce Dale Lyont, valamint Morrist emelném ki. A magyar szakirodalomban meghatározóak a téma szempontjából Bárány Attila és Kiss Sándor, akik munkásságukkal jelentős mértékben tettek hozzá a korszak ismertségéhez.

Kutatásom során nem használtam mesterséges intelligenciát.

2. A germán társadalom

A király intézményének feltárásához szükséges felvázolni a korai germán társadalmak felépítését. Bracton után kijelenthető, hogy „*A legelső és legegyszerűbb felosztása az embereknek az, hogy szabadokra és rabszolgákra oszlanak*”⁴. Ez a germánoknál sem volt máshogy.

A szabadok teszik ki a társadalom nagyobb részét. Ez a réteg két részre osztható: közemberekre és előkelőkre. A közember megnevezése óangolul *ceorl*, az előkelő pedig *eorl*. Az előkelőség származás vagy hivatal alapján illette meg az egyént, esetleg, ha 5 *híd* földdel rendelkezett.⁵ Alapvető típusa a *thegn* vagy *thane*, a korábbi forrásokban *gesith* (társak) néven illetik. Ők eredetileg a királyi kíséret tagjai voltak, ezt a pozíciót néhányan megtartják, földbirtokosok lesznek, de belőlük kerül majd ki a hivatalnokréteg is. Különösen magasrangú előkelőnek minősül az *ealdorman*, aki majd egy *scir* (megye) feletti adminisztratív és katonai irányító lesz.⁶

A társadalom élén a király vagy herceg (*dux*⁷) áll. „*Királyokat a nemes származás, vezéreket a vitézség alapján választanak*.”⁸ A germán király nem összeegyeztethető a hagyományos királyfelfogással, ennek okai pedig személyiségében keresendőek.

A király hatalma nem korlátlan, fölötté egy tanács áll, ami őt megválasztotta és ami el is mozdíthatja. Ez a tanács egyszerűen szólva a népgyűlés, óangolul a *thing* vagy *folcmoot*, amiből a későbbiekben kialakulnak az egyes bíróságok, illetve a *Witanegemót* is.⁹ Ezen gyűlésen minden szabad férfi fegyveresen vett részt és közösen döntöttek egyes kérdésekről.¹⁰

⁴ Hajdú-Horváth-Nagy, 120.

⁵ Seebohm, 366-370.

⁶ Bárány, 54-61.

⁷ A *dux* ilyenkor vezért is jelent.

⁸ Tacitus (7)

⁹ Kemble 2, 194.

¹⁰ Tacitus (11)-(13)

A germán társadalmakban és így az angolszászban is minden jogálláshoz tartozott ún. vérdíj, a *wergeld* (emberpénz, egy ember ára). Ez gyakorlatilag egy mérőszám, amely meghatározza az egyén értékét, mennyit ér az esküje, *mundja*¹¹ és élete. Az egyén ellen elkövetett bűncselekmények a sértett vagy az elkövető vérdíjától függően bírságot vonnak maguk után, a megfizetés elmaradása pedig vérbosszút jelent. Ilyenkor a sértett rokonságnak joga és kötelessége bosszút állni.¹²

A vérdíjak *shilling*ben lettek meghatározva, azonban ennek váltója, a *sceatt*, később a *penny* volt forgalomban. 1 shilling hagyományosan 12 *penny*t ér, de Wessexben 5, Merciában pedig 4 *penny*.¹³ Mivel a pontos értékek meghatározása lehetetlen vállalkozás lenne és témánk szempontjában nem különösebben releváns, egyszerűsíték az alábbiak szerint.¹⁴

Egy *ceorl* vérdíja 200 *shilling*, így ő lesz a „kétszáz ember” (*twyhyndeman*), az *eorl* vérdíja pedig 1200 *shilling*, vagyis ő az „ezerkétszáz ember” (*twelvehyndeman*). *Ealdorman* esetében a vérdíj ennek többszöröse is lehetett, a királyé pedig akár százszorosa is egy szabad parasztnak.¹⁵ Ahol egy forrás 200, illetve 1200 *shilling*ről beszél, az mindig a *ceorlt*, illetve az *eorlt* jelenti, a király vérdíja pedig megfizethetetlen. A rabszolgáknak nincsen vérdíjuk.

Angolszászok alatt hagyományosan három törzset értünk: az angolokat, a szászokat és a jütöket. Azonban ennél többről van szó: Wessex neve a nyugati szászokra utal, Essex a keletre és Sussex a délre, ahogy Merciában is bár angolok élnek, Kelet-Angliában kelet-angolok. Az angolszász nép így nem tekinthető egységesnek, mindenki a saját törzsébe tartozik, a saját népjoga szerint él. Ez a fajta megkülönböztetés meggátolja őket abban, hogy más király alá tartozzanak.¹⁶ Az egyetlen, ami alatt az „angol nép” egységes identitással rendelkezik, az a keresztény vallás.¹⁷

A frank-germán korban a társadalmat ún. katonai demokráciaként írhatjuk le. Fő szerve a király mellett az öt megválasztó népgyűlés, tagjai pedig fegyveres szabadok. Ez egy erősen militarizált társadalom, ami magán viseli egy köztársaság néhány elemét és ahol a jó király jó harcos is kell hogy legyen. Ezt természetesen nem szabad kritika és korlátok nélkül értelmezni, a modern demokráciáknak semmi köze nincs a korai germán társadalmakhoz. A korban mindenki szabad vagy rabszolga, nem létezik jogegyenlőség.

¹¹ Jelentése „kéz”, valaki felett gyakorolt hatalmat jelent.

¹² Lancaster, 368.

¹³ Seebohm, 12-14.

¹⁴ Korok és királyságok szerint eltérően alakul a vérdíjak rendszere. Lásd: Kemble 1, 279-289.

¹⁵ A *Nordleoda laga* (~Északi törvény) szerint egy közember vérdíja 266 *tremiss*, míg a királyé 30.000. Lásd: Liebermann, 459-461.

¹⁶ Wormald, 108.

¹⁷ Higham – Ryan, 259.

A királyi hatalom központosítása azonban elkerülhetetlen. A germánoknál ez fokozatosan történt meg a Római Birodalom bukását követően. A régi katonai demokrácia patrimoniális állammá alakult át. A lényeg abban rejlik, hogy a korábban a nép által uralt terület az uralkodó tulajdonába került és felette magánjogi természetű hatalmat gyakorolt: minden jog tőle származott és neki volt alárendelve. Ezt a hatalmat a király tisztviselőin és nagy létszámú családján keresztül biztosította. Ehhez az összpontosított hatalomhoz azonban a kereszténység felvétele előfeltétel.¹⁸ Az új típusú hatalomgyakorlással eltűnt a társadalom korábbi „demokratikus” jellege, a király szuverénné vált, a nép pedig alattvalóvá.

A korban elsősorban a vérségen alapuló viszony dominált,¹⁹ a később feudalizmusnak nevezett államforma, ahol a földadomány, a *feudum* a meghatározó, nem létezett az angolszász korszakban. Erről viták folynak az angol szakirodalomban: az „anglo-saxonisták” megpróbálják (kevesebb sikerrel) bizonyítani, hogy a normannok által bevezetett rendszer valójában már létezett a korabeli Angliában, míg a „normannisták” szerint az új rendszer azonnal létrehozta az általunk is ismert feudalizmust.²⁰

A vita könnyedén lezárható azzal, hogy a hűbéri lánc nem alakult ki a korban Angliában, az egyetlen „hűbérúr” a királyságban a király maga.²¹ Az angolszász vazallusnak megfeleltethető személy a *thegn* volt, azonban az ő kötődése urához a korai germán kíséret lojalitásából ered, nem a földadományból. A fegyveres szolgálat és annak kötelezettsége jelen van Angliában is,²² azonban véleményem szerint ez nem egy előkép, hanem egy maradvány: a germán törzsi berendezkedés maradványa, ahol minden fegyverképes férfinak kötelessége hadba vonulni a királyának parancsára. A többi germán királysággal ellentétben ez az állandó egymással, majd a vikingekkel való háborúskodás miatt maradhatott meg.

Az, hogy a feudalizmus lényege a hűbérúr-vazallus viszony vagy jobbágyság kérdése esetünkben nincs relevanciája, ugyanis a korszakban egyik sem létezett. A háborúskodás és adózás dacára az angolszász szabad paraszt képtelen volt jobbággyá válni. A réteg lesüllyedése nyomon követhető, azonban ez 1066-ig nem ment végbe teljesen.²³ Stenton ezt a germánok szabadságérzetével magyarázza, de Morris szerint figyelmen kívül hagyja a tényt, hogy a kontinentális Európában ugyanennek a szabadságérzetnek az ellenére is lesüllyedtek a szabad parasztok.²⁴

¹⁸ Kajtár – Herger, 70-71.

¹⁹ Tacitus (7)

²⁰ Bárány 2011, 138-139.

²¹ Bárány 2008, 78.

²² Bárány 2011, 140.

²³ Bárány 2008, 60-61.

²⁴ Stenton, 471; Morris, 375.

Az eredmény nem lehet más, mint a „normannisták” győzelme: kialakulóban volt egy feudális vagy ahhoz hasonló rendszer Angliában, az alapok megtalálhatóak, azonban a hódítás ennek csírájában vetett véget. A normannok a saját rendszerüket mint egészet építették rá az angolszászra, és e tekintetben kevésbé vették figyelembe a korábbi hagyományokat. Azonban csak megszorítással van igazuk, a hagyományos feudalizmus kialakulása a hódítástól még több évtizedet vesz igénybe.²⁵ A vágy, hogy örökséget keressenek az angolszász korszaknak az oka az „anglo-saxonista” elméletnek, azonban ezt az örökséget máshol érdemes keresni, valami sokkal grandiózusabban.

3. Az angolszász király személye és joga

A germán társadalom élén időben korábban egy vezér, később király vagy herceg állt. Ez a király intézményét tekintve egy változást feltételez, ami a szigeten történő letelepedéssel kezdődik és az egységesüléssel ér véget.

A király a legfőbb hadúr a törzsön belül, aki tehetsége és származása folytán jutott ehhez a címhez, azonban ez nem jelent kizárólagosságot, egy adott törzsnek időben több királya is lehetett (szokás vagy vészhelyzet miatt). A királyok éppúgy lehetettek egyenlőek, mint egymással hierarchiában állók, mint „főkirály” és „alkirály”, akik felosztották a királyságot egymás között.²⁶

A királyt a nép saját magából választja, és így egy mai értelemmel felfoghatatlan misztikus kapcsolat fűzi népéhez: „*A nép sorsa egyenlő hercegének sorsával*”.²⁷ Ő a „szerencse elhozója”, az egység képviselője, az istenekkel való kapcsolattartó, egy a népből.²⁸ Óangol megnevezése is ezekre utal: a *cyning* a *cynn* szóból ered, ami népet jelent, a *theoden* pedig a *theod* szóra rímel, aminek nemzet a jelentése.²⁹

A nemest ahogy kiváltságai, úgy a királyt is azok teszik királlyá: ezek a királyi felségjogok. A királyt tisztségéből kifolyólag különböző előjogok illetik meg, személyénél fogva különös védelemben részesül: vérdíja megfizethetetlen, *mund*ja kiterjed a közvetlen közelében tartózkodó személyekre, bárhol és bármikor kötelező rendszabást alkothat.³⁰ Ő az idegenek és az árvák védelmezője, a béke megőrzője, a beszállások alá vetett alattvalóknál

²⁵ Bárány 2011, 140.

²⁶ Kemble 1, 150-151; Lyon 2003, 16.

²⁷ Chaney 1960, 209-210.

²⁸ Kemble 1, 137.

²⁹ Uo, 153-154.

³⁰ Uo, 153.

bármikor megszállhat. A végső „hűbérúr”, minden föld tőle eredeztethető és hozzá visszaháramló, a különböző bírságok is őt illetik. Saját kísérettel és udvartartással rendelkezik, a jogalkotás a *witannal* egyetértésben az ő kezében összpontosul. Saját, öröklött vagy szerzett birtokain túl megilleti az ún. királyi birtok is, amit tisztviselői útján kezel. Az adószedés és a pénzverés monopóliumával rendelkezik.³¹

A *cyning* mindezek mellett legfőbb bíróként működik,³² amely hatalma később kibővül és törvényhozóvá is válik. Ő a végső ítélet és kegyelem birtokosa, bármiféle ítéletet felülvizsgálhat (e jogával Aelfraed gyakran élt is).³³ Saját jogán elnököl a *witan*, illetve zsinatok ülésein.³⁴ Hatalma nem korlátlan azonban, nem zsarnok uralkodó, maga is a szokásjognak alávetett és nem felelőtlen, tisztségéből elmozdítható, feladatát köteles teljesíteni.³⁵

A *ius personalis* korában a király népek és nem terület királya, „a nyugati szászok, a merciaiak vagy a kentiek királya, de nem Wessex, Mercia vagy Kent királya.”³⁶ Ez főleg a korai időkre jellemző, bár a király olykor magát *rex Britanniae* címen nevezte, ami területre utal. Ezek azonban mindig túlzó, római mintát követő címek. Aelfraed idejében megjelenik a *rex Angulsaxonum*, ami az egységesülés felé mutat, ez pedig később *rex Anglorum* lesz, amikor a király már az egész angol nép (*anglecynn*) királyává válik.³⁷ Földnélküli János volt az első, aki már nem az „angolok királya” volt, hanem „Anglia királya” (*rex Angliae*).³⁸

A következő részfejezetekben az angolszász király három legfontosabb jog-, illetve feladatkörét fogom tárgyalni.

3.1. A legfőbb hadúr

A király legfontosabb feladata népének védelmezése, megóvása és hadba vezetése. A király kiváló harcos kell hogy legyen, a korai időkben ezen túl nem rendelkezett különös hatalommal.³⁹ Hogy tisztségét elnyerje és megtartsa, az nagyban függött hadvezetési képességétől: ez emelte őt a nép fölé, ezáltal tudta legyőzni riválisait. Ann Lyon szerint a nép hűsége enélkül nem biztosítható, ugyanis az új trónkövetelők könnyedén elűzhették őt, illetve

³¹ Uo, 159-161; Lyon 1960, 77.

³² Kemble 1, 138.

³³ Loyn, 68.

³⁴ Kemble 1, 138.

³⁵ Uo, 159-161.

³⁶ Uo, 152.

³⁷ Higham – Ryan, 410-411; Morris, 286-287.

³⁸ Lyon 2003, 10.

³⁹ Tacitus (7)

két wessexi király is lemondott a trónról, miután e tulajdonságát elvesztette.⁴⁰ Vészhelyzet idején az öröklés kérdése is azon múlt, hogy ki képes megvédeni az országot az ellenségtől.

Az angolszász történelem királyok háborúja és ezért, illetve, hogy megfelelő alapot teremtsék a kutatásnak, szükséges egy rövid történeti kitekintés a betelepülésről, a *Heptarchiáról* és az egységesülésről. A fejezeten belül külön részt képez az ún. *bretwalda*-kérdés is.

3.1.1. A királyok háborúja

A betelepülés és hódítás egy mítosz. A történetírók (Gildas, Nennius, Beda) és az Angolszász Krónika rendkívül homályosan és ellentmondásosan fogalmaznak erről az időszakról és részrehajlók saját népük irányába. Anélkül, hogy a monda igazolását vizsgálnám, csak nagyvonalakban vázolom fel a történéseket.

A légiók kivonulásával a Kr. u. 5. században egy rövid életű briton uralom vette kezdetét. Vortigern király, hogy az északról betörő pikteket visszaverje, jüt zsoldosokat hívott be az országba, akiket Hengest és Horsa nevű vezérek vezettek. A kezdeti sikerek után a zsoldosok fellázadtak a király ellen, és megszállták Kentet, ahol később királyságot alapítottak Oisc (Hengest fia) vezetésével. A továbbiakban egyre több szász hajó érkezett a szigetre és megkezdődött egy hosszadalmas harc a birtoklásáért. Először Sussex alakult meg, majd Kent, később Wessex, majd Essex, Kelet-Anglia, Deira és Bernicia.⁴¹

Ma már tudjuk, hogy a hódítás nem lerohanása volt a szigetnek, hanem egy több évszázados küzdelem. A germán népek nem irtották ki a keltákat, azok nagy része behódolt az új uralomnak, vegyesházasságok kötöttek. Más részük nyugatra és a peremvidékre távozott, ahol az angolszászok később is csak fegyverrel voltak képesek területet foglalni (lásd Wales vagy Cornwall).⁴² Ruzsoly József azon állítása, miszerint „[...] azon törzsek [...] amelyek nem lévén elég érettek a romanizált lakossággal való együttműködésre, azt egyszerűen elpusztították, miként [...] Britanniában az angolszászok és a jütök is.”⁴³, mára meghaladottá vált. Nem rablóhadjárat, hanem új haza keresése lebegett a szászok szeme előtt. Bárány Attila remekül megfogalmazza, hogy „A szászok igenis védelmeztek, nem csak pusztítottak: főként azokat a városokat tartották meg, amelyek nem csupán gazdasági, hanem közigazgatási és katonai centrumként is funkcionáltak, ennek legkitűnőbb példája Canterburi [...]”⁴⁴. A korábbi

⁴⁰ Lyon 2003, 10-11.

⁴¹ Bárány 2008, 29-30; Kiss, 26-35.

⁴² Bárány 2008, 33.

⁴³ Ruzsoly, 25.

⁴⁴ Bárány 2008, 32.

adminisztráció összeomlott, az új királyságok nem római mintákat követtek (nagyreszt falvakban éltek a városok helyett), de ahol meglátták az ebben rejlő lehetőségeket, azt kihasználták.⁴⁵

A hagyományos felfogás szerint a betelepüléssel megalakult az ún. *Heptarchia*. A szó a későbbi idők szüleménye, egyszerűsítés.⁴⁶ Bár valójában több királyság létezett,⁴⁷ ezek közül hét volt kiemelkedő: Wessex, Essex, Sussex, Kent, Mercia, Kelet-Anglia és Northumbria (Deira és Bernicia egyesüléséből), amelyek nem azonnal jöttek létre, a törzseket nem királyok, hanem vezérek vezették a szigetre, és katonai fennhatóságot gyakoroltak területek felett.⁴⁸ Idővel ezek a vezérek, Bryce Dale Lyon megfogalmazásával „erős emberek” túlnőttek a szokásos szerepükön, és dinasztiát alapítottak.⁴⁹ Ezek az ősi dinasztiák egészen az adott királyság bukásáig uralmon maradtak, így történhetett meg, hogy a Wessexi házat megalapító Cerdic – nevében és talán származásában is kelta – leszármazottjai ültek később Anglia trónján.⁵⁰

A herceg hatalmát ilyenkor még a zsákmány elosztásával és győztes csatáival igazolta és növelte, mint legfőbb hadúrnak, másra nem volt szüksége. Népes kíséret vette körül, ők voltak a „társak” (*gesithas*), akikből később az előkelő réteg megalakult. A letelepedéssel és a kereszténység felvételével azonban a béke felértékelődött, ez pedig a megerősödő királyi hatalomnak új feladatot adott.⁵¹

Az ún. *bretwaldák* korában a különböző királyok állandóan hadban álltak egymással hatalmuk növelése érdekében. Ilyenkor a katolikus kereszténység már megjelent a szigeten, de ez nem változtatott a király legfontosabb szerepén. Ezekben az időkben nagyszámú király esett el egymás ellen csatákban, de ez nem meglepő, ők a „győzelem elhozói” a pogány idők óta.⁵² Az egész odáig ment, hogy Beda szerint mikor Penda merciai király Kelet-Angliára tört, a mélyen vallásos, királyi kötelezettségeit maga mögött hagyó Sigeberhtet kivonszolták a kolostorból, mikor megtagadta hadvezetést, és seregének élére állították.⁵³

Ezekben a harcokban a 9. század elejére Sussex, Essex és Kent eltűnt, és Wessex területéhez került. Ennek az időszaknak a viking betörések vetettek véget, amikor a Nagy Pogány Sereg erejétől Wessex kivételével minden angolszász királyság összeomlott.⁵⁴ Wessex

⁴⁵ Uo, 33.

⁴⁶ Morris, 56.

⁴⁷ Yorke 1990, 10: A *Tribal Hidage* minimum 35 törzsről tesz említést.

⁴⁸ Babják 225.

⁴⁹ Lyon, 1960.

⁵⁰ Bárány 2008, 30.

⁵¹ Lyon 2003, 11.

⁵² Chaney 1960, 211.

⁵³ Beda, 172-173.

⁵⁴ Kiss, 90-93.

egy ilyen helyzetben a korábbi király (Aethelred, Aelfraed testvére) fiaival szemben Aelfraedet választotta királyává, mint felnőtt férfit, aki már csatában jártas, és képes megvédeni a királyságot.⁵⁵

Anélkül, hogy túlmisztifikálnánk a király és a népe közti kapcsolatot, érdemes kiemelni, hogy 878-ban Aelfraed vereséget szenvedett, és rövid ideig bár, de nem létezett angolszász királyság a szigeten: a király az erdőkbe menekült kíséretével. Fosztogató hadjáratba kezdett, időnként felfedve magát hűséges tisztviselői és ellenségei előtt, hogy érzékeltesse jelenlétét és erejét. Időközben felvette a kapcsolatot a hivatalnokaival Wessexben, és mikor eljött az idő, azok mind válaszoltak a hadba hívásra.⁵⁶ Olybá' tűnik, hogy a nép és a *witan* az utolsó pillanatban is királyt keresett az ország védelmére, és nehezen engedte őt el.

A vikingeket végül legyőzték: kezdetben Wessex és Mercia állt szemben a vikingekkel Aelfraed gyermekeivel a királyságok élén, Idősebb Eadweard és Aethelflaed személyében. Aethelflaed halála után a két királyság egyesült Wessex vezetésével és 10. század közepére a *reconquista* is beteljesült és már csak egy egységes Angliáról beszélhetünk.⁵⁷

Anglia trónját később 1016-tól hosszadalmas háborúskodás után a dán Nagy Knut foglalta el. 1016-ban azonban a *witan* egyik fele Vasbordájú Eadmundot, Tanácstalan Aethelred fiát választotta királlyá a vikinggel szemben: egyáltalán nem akartak idegen uralkodót elfogadni maguk fölé és szerintük a háború még folytatható lett volna. Eadmund végül vereséget szenvedett és halála után Knut és az ő utódai fognak uralkodni három évtizeden át.⁵⁸ Az ő uralma teljesen más, mint a korábbi vikingeké: nem leigázás és kifosztás a cél, hanem birodalomépítés.⁵⁹

Az angolszász kor vége felé tartva 1042-ben a királyi cím visszaszállt Hitvalló Eadweard személyében a Wessexi házra, azonban a fejezet tekintetében Haroldon, az utolsó angolszász királyon nagyobb hangsúly van: Harold nem volt Cerdic leszármazott, azonban felmerült, hogy azért választották meg királynak Eadgarral, a vér szerinti örökössel szemben, mert már felnőtt, harcban edzett férfi volt, aki képes lehet megvédeni az országot a trónkövetelőktől.⁶⁰ Elődjeihez méltó módon ő maga is serege élén vonult csatába, és velük is veszett el 1066-ban Hastingsnél, az angolszász Angliával együtt. A *witan* ezután kétségbeesetten újra összeült, és a 14 éves Eadgart választotta királyának, bízva abban, hogy a háború még nem ért véget, és a király

⁵⁵ Lyon 2003, 11.

⁵⁶ Kiss, 95.

⁵⁷ Bárány 2008, 77-78.

⁵⁸ Kiss, 141-142.

⁵⁹ Bárány 2008, 87-88.

⁶⁰ Stenton 1971, 577.

biztonságot nyújthat.⁶¹ Az elvárás irreális volt, de jól látszik, hogy a népnek szüksége volt egy királyra.

Ahogy a 2. fejezetben említettem, a legfőbb hadúr szerep minden germán társadalomban jelen volt, azonban az óangol a folyamatos háborúzások miatt ezt fenntartotta és az utolsó pillanatig el is várta királyától. Tanácstalan Aethelred az uralkodása alatt nem személyesen vezette seregeit, és ezért megrendült a királyba vetett bizalom.⁶² A királynak kötelezettsége a népéért hadba vonulni és őt megvédeni az ellenségtől, és ez ellen nincsen kibúvó.

3.1.2. A *bretwalda*

Az óangol alkotmánytörténet sokat tárgyalt témája az ún. *bretwalda*: egy olyan király, aki a többinél hatalmasabb, azok felett fennhatóságot gyakorol. A kutatók véleménye korántsem egységes a létezését, illetve működését tekintve. Ebben a részfejezetben bemutatom a *bretwalda* cím forrásait, illetve a különböző elméleteket, összehasonlítom az angol és magyar álláspontokat, valamint igyekszem új megvilágításba helyezni a *bretwalda* címet.

Eredete Beda *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (*Az angol nép egyházi története*) című művéhez kötődik. A II. Könyv V. Fejezet első bekezdése megemlíti hét királyt, akik koruk szempontjából kiemelkedő hatalommal bírtak. Őket szokás „Beda *bretwaldáinak*” hívni. A fejezet Aethelberht halálával nyit, a bekezdés pedig így szól:⁶³

Ő volt a harmadik angol király, aki az összes déli királyságot uralta a Humber folyótól délre; de az első, aki a Mennyeek Országába jutott. Az első király, aki ehhez hasonló hatalommal bírt Aelle volt, a déli szászok királya; a második Caelin, a nyugati szászok királya, akit a saját nyelvén Ceawlinként ismertek; a harmadik, ahogy mondtuk, Aethelberht, a kentiek királya; a negyedik Raedwald, a keleti angolok királya, akinek Aethelberht még életében átengedte a saját népe feletti uralmat; az ötödik Eadwin, a northumbriaiak királya, akinek még nagyobb hatalma volt és Britannia minden lakója fölött uralkodott, angolon és britonon egyaránt, kivéve egyedül Kentet. A hatodik, aki ugyanezen a határokon belül uralkodott Oswald volt, a northumbriaiak legkeresztényibb királya; amíg a hetedik a testvére, Oswiu volt, aki egy ideig majdnem ugyanezen a területen uralkodott, de ezen túl legyőzte és adófizetőkké tette a piktek és skótok népét.

⁶¹ Higham – Ryan, 613.

⁶² Morris, 306.

⁶³ Giles: Beda, 94. Saját fordítás.

Fontos megjegyezni, hogy Beda sosem nevezte a hét királyt e címen, Kiss Sándor fordítása⁶⁴ e tekintetben hibás. A bekezdés hangsúlya nem az uralkodón van, hanem az általuk gyakorolt különös hatalmon, az *imperiumon*.⁶⁵

Ezt követően egyedül az Angolszász Krónika tartalmaz bármiféle említést a *bretwaldákról*, 827-ben:⁶⁶

[...] Ecgberht király ebben az évben meghódította a merciai királyságot és mindent, ami a Humbertől délre terül el, így ő lett a nyolcadik király, aki a brit területek *bretwaldájává* vált. Aella, a déli szászok királya volt az első, aki ilyen nagy területet birtokolt; a második Ceawlin, a nyugati szászok királya; a harmadik Aethelberht, a kentiek királya; a negyedik Raedwald, a keleti angolok királya; az ötödik Eadwin, a northumbriaiak királya; a hatodik Oswald, aki követte a trónon; a hetedik Oswiu, Oswald testvére; a nyolcadik Egbert, a nyugati szászok királya. [...]

A bejegyzés érdekessége, hogy a krónikás kritika nélkül átvette a száz évvel korábban megírt bekezdést, majd eggyel megtoldotta a listát Ecgberht személyében. Fontosnak tartom tisztázni: a *bretwalda* kifejezés a Krónikából származik, csak itt van leírva, hogy a korábban említett hét király (itt már nyolc) *bretwaldai* minőséggel bírt.⁶⁷

A szó jelentése körül is viták folynak, annak eredete lehet kelta és óangol is. Kemble szerint az utóbbi, és két alakban használatos: *bretwalda* és *brytenwealda*. Az első maradt meg a köztudatban, de a második könnyebben értelmezhető, fordítható: a *bryten* szó jelentése „széles”, „kiterjedt”, a *wealda* pedig „uralkodót” jelent. Szerinte a *bret*, illetve a *bryten* szavak csak pusztá véletlenségből hasonlítanak a briton és Britannia szavakra. A két alak egyébként szinonimája egymásnak, mondhatni azonosak, pusztán a krónikások különböző dialektusainak az eredménye,⁶⁸ de mindkettő helyes.⁶⁹ Kemble fordításának eredménye így „wide-ruler” lesz, ami magyarul megközelítőleg egyfajta „nagykirályt” jelenthet (további fordítások:

⁶⁴ Kiss, 37. Fordításának első mondata: „Az első király, aki hordozta a *bretwaldai* címet Aelle volt, a déli szászok királya...”.

⁶⁵ Fanning, 4.

⁶⁶ Angolszász Krónika A.D. 827.

⁶⁷ Fanning, 4.

⁶⁸ Kemble 2, 13.

⁶⁹ Fanning, 23.

„sovereign”⁷⁰, „overking”⁷¹, „overlord”⁷²). Egy másik fordítás a „*Britain-ruler*”, vagyis „*Britannia ura*” (ezt alátámaszthatná az egyes királyok által használt *rex Britanniae* cím), azonban Kemble szerint a szótó nem Britanniára utal.

Kiss Sándor egy ponton a „britek ura”-ként fordítja a *bretwaldát*,⁷³ ami egyértelműen hibás. A britek a szigeten élő kelták, akik nyugatra menekültek a szász betörések elől. Nem megindokolható, miért nevezné az angolszász király magát a britek királyának, mikor egy olyan népet és területet jelöl, ami fölött nem rendelkezik hatalommal.

Amennyiben egy uralkodó megfelelően nagy hatalommal bírt, több királyságot vont fennhatósága alá, elnyerte a *bretwalda* címet. Bárány Attila⁷⁴ és Kiss Sándor⁷⁵ szerint ebben rejlik a méltóság lényege. Ez egy objektíve létező tisztség, amit csak egy király birtokolhat. Az elmélet Beda szóhasználatából következik: az uralomra, *imperiumra*, koncentrál. Ez az *imperium* több királyság, terület, nép feletti hatalmat jelent. A történelem bizonyítja, hogy a korban valóban léteztek olyan királyok, akik ennek megfeleltek.

A bizonyítás során sajnos több ellentmondásba ütközünk. Elsősorban kérdéses, hogy miért csak hét (illetve nyolc) ilyen királyról van tudomásunk? Oswiu után több mint száz évig nem jelent meg újabb *bretwalda*, pedig tudvalevő, hogy utána is voltak nagyhatalmú uralkodók. Oswiu 642 és 678 között uralkodott, a merciai Wulfhere pedig szintén *imperiummal* bírt: 657-ben jutott ehhez a hatalomhoz. Hasonló a helyzet a merciai Aethelred (675-704), a northumbriai Aldfrith (685-705) és a wessexi Ine (688-726) esetében.⁷⁶ Jól látszik, az *imperium* időtartamában metszés van a királyok között: nem csak egy viselheti a címet adott időben!

A legsúlyosabb csapás az elmélet ellen maga Beda: olyan, mintha logika nélkül ítélné oda a címet uralkodóknak.⁷⁷ Ő maga dicsőíti a northumbriai Aethelfrith-et, aki szerinte a kelták legnagyobb ellenfele volt, és soha senki nem hódított meg nagyobb területet tőlük. Vagy ott van a királygyilkos pogány, Penda, Mercia királya, a 7. század leghatalmasabb bajnok uralkodója: nem kevesebb, mint öt király esett el csatában ellene, ebből pedig kettő Beda *bretwaldája* volt.⁷⁸

Szükséges logikát találni abban, hogy Beda miért ezt a hét királyt sorolta fel és nem másokat. Higham magyarázata szerint Beda piedesztálra emelte Aethelberhtet mint első

⁷⁰ Angolszász Krónika A.D. 827.

⁷¹ Higham 1995, 47.

⁷² Keynes 1995, 19.

⁷³ Kiss, 37.

⁷⁴ Bárány 2008, 50.

⁷⁵ Kiss, 37-38.

⁷⁶ Fanning, 20.

⁷⁷ Uo, 16-17, 22.

⁷⁸ Kiss, 42-45.

keresztény királyt. Megalkotott egy listát, amin nagy királyok szerepeltek és Aethelberhtet állította a középpontba, hogy érzékeltesse személyének a jelentőségét.⁷⁹

A bekezdés Aethelberht halálával kezdődik és Beda megemlíti, hogy ő volt a harmadik király, aki uralta a Humbertől délre található területeket. Minden más királyt úgy nevezett meg, mint akinek a hatalma csak *ehhez hasonló* (*huiusmodi*) volt. Az első két király, Aelle és Caewlin pogányok voltak, az uralkodásukról nem tudunk sokat. Velük szembe állította az első keresztény királyt, akinek már megnevezte uralmi területét. Aelle és Caewlin létjogosultsága a listán csak egy Gergely pápa által Aethelberhtnek tett ígéret betartása: összehasonlítás és dicsőítés, hiszen a kereszt felvételével túlszárnyalja majd a pogány elődjét.⁸⁰

Raedwald egy pogány *bretwalda*, és mivel Beda nagy odafigyeléssel kihagyta a pogány uralkodókat a felsorolásból, ezért Higham szerint ő csak azért szerepelt a listán, mert túl nagyhatalmú a korban ahhoz, hogy ne tegyen említést róla: ő volt az, aki menedéket nyújtott Eadwinnek (az ötödik *bretwaldának*), és legyőzte Aethelfrith-et, Northumbria pogány urát. Ez egyfajta hála.⁸¹

Az utolsó három northumbriai király két okra vezethető vissza: Beda angol származására és a pogány Pendával vívott háborúskodásra. Eadwin, Oswald és Oswiu keresztény northumbriai királyok, akiknek folytatólagos uralkodása pontot tett a pogány kor végére és beteljesítette Northumbria sziget feletti uralmát.⁸²

A listán szereplő királyok három motívum köré épülnek: római császárok mintájára, a kereszténységre és a northumbriai-merciai ellentétre. Valószínűsíthető, hogy a hét *bretwalda* a művében szereplő hét római császárral állítható párhuzamba, ekképp szimbolizálva az angolszászok kelták feletti uralmának legitim voltát és a római örökség folytatását. A hármas és a hetes szám ezen túl vallási eredetű: Aethelberht a Szentlélek eljöveteleként tartható számon; Isten a hetedik napon megpihen, mikor befejezi a világ megalkotását, Oswiu pedig a fentebb írtaknak megfelelően legyőzte a pogányokat, és kiterjesztette Northumbria uralmát a szigetre.⁸³ Ezen okból kifolyólag se a pogány Aethelfrith, se Penda nem kaphatott helyet a listán.

A jelenlegi álláspont szerint a *bretwaldák* sora Aella királlyal kezdődik és a későbbiekben azok „kapták meg”, akik a leghatalmasabb urak. További feltételnek tűnik a keresztény vallás. Jól látszik, hogy Beda és az Angolszász Krónika is mostohán bánt a merciaiakkal, ritkán szóltak

⁷⁹ Higham 1995, 65.

⁸⁰ Uo, 49-54.

⁸¹ Uo, 58.

⁸² Uo, 61-62, 65-66.

⁸³ Uo, 62-64.

róluk, érdemeiket elhallgatták, a *bretwaldák* közé nem kerültek fel.⁸⁴ Penda, Wulfhere és Aethelbald is kimaradtak a sorból.

Reálpolitikai szemszögből, ha megvizsgáljuk a *bretwalda* lét jelentőségét, a fennhatóságot más királyságok felett, a valóságban több mint hét ilyen király létezett. Az *imperium* csak addig tartott, ameddig valaki képes megtartani a hatalmát, vagyis: egy győzelem a trónra juttatta, de egy vesztes csatával hatalma véget ért, és ezzel a *bretwaldai* tisztsége is.⁸⁵ Így minden bizonnyal az Eadwint Pendával szövetségben legyőző és a szigetet domináló kelta Cadwallon,⁸⁶ valamint a fentebb említett valamennyi kétséges uralkodó *bretwalda* volt. Kiss Sándor elméletével⁸⁷ szemben Kemble véleményét osztva nincs valódi alapunk azt hinni, hogy bármiféle szerv objektíve bírna olyan jogokkal, mint a *bretwalda* megválasztása. Morris szerint „[...] ebben a trónok harcában nem voltak szabályok és egyik király sem fogja másnak alávetni magát egy univerzálisan elismert tisztség iránti tiszteletből”.⁸⁸

Higham⁸⁹ és Wormald⁹⁰ elméletét osztva álláspontom szerint szubjektív megítélés kérdése, hogy ki tekinti saját magát vagy mást *bretwaldának*. Ha egy létező címről beszélünk, nyilvánvalóan e címen nevezné magát az adott uralkodó. Ez egyetlen esetet leszámítva (Aethelstan, már az egyesítés után⁹¹) nem történt meg. Az oklevelek a királyok esetében hivatalosnak minősülnek, valószínűleg a király valódi címét tartalmazzák, azonban mindig hajlamosak a túlzásokra⁹² esetünkben azonban erről sincs forrás. A király nem nevezte magát így.

Néhány példa a leggyakoribb megnevezésekre: „*Aethelberht, Kent királya*” (*rex Cantuarie*)⁹³, „*Aethelberht, Isten kegyelméből az angolok királya*” (*rex Anglorum*)⁹⁴, „*Ine, a nyugati szászok királya*” (*rex Westsaxonum*)⁹⁵, „*Aethelred, a merciaiak királya*” (*rex Merciorum*)⁹⁶, „*Offa, a merciaiak királya*”⁹⁷, „*Offa, Isten eleve elrendeléséből az angolok*

⁸⁴ Uo, 55; Bárány 2008, 50; Kiss, 38.

⁸⁵ Kemble 2, 17-18.

⁸⁶ Higham 1997, 205.

⁸⁷ Véleménye szerint „*nem fogják soha megtenni Pendát bretwaldának a keresztény Edwinnel vagy Szent Oswalddal szemben*”. Lásd: Kiss, 39.

⁸⁸ Morris 76.

⁸⁹ Higham 1995, 63.

⁹⁰ Wormald, 117.

⁹¹ Kemble 2, 21.: *Brytenwealda ealles ðyses ealondes*, latinul: *Rex et rector totius huius Britanniae insulae*. Lásd: Kemble Codex VI. 215-216.

⁹² Wormald, 112-113; Keynes 1995, 29.

⁹³ Kemble Codex I, 2.

⁹⁴ Uo, 3.

⁹⁵ Uo, 34.

⁹⁶ Uo, 38.

⁹⁷ Uo, 136.

királya”⁹⁸, „*Offa, a merciaiak és egyidejűleg a környező népek királya*” (*rex Mercensium simulque in circuitu nationum*).⁹⁹

Az „angolok királya” arra vezet vissza, hogy a katolikus egyház szemében az angolszászok mind csak angolok (*gens Anglorum*), és ezért a keresztény királyok gyakran hivatkoztak a pápa által nekik adott gyűjtőnévre.¹⁰⁰ Bár ez bizonyos esetben (ugyanis Mercia, Kelet-Anglia és Northumbria magában is angol népességű) több nép fölötti uralmat feltételez, a király tehát *imperiummal* bír, mégsem hivatkozott magára *bretwaldaként*, az angolok királya pedig nem szinonima.

A királyi hatalom egyik leglátványosabb megnyilvánulása a jogalkotás, azonban itt sem találunk *bretwaldára* utaló megnevezést. Néhány példa: „*Ezek az igazságok, amiket Aethelberht király nyilvánított ki Ágoston idejében*”, „*Ine, Isten kegyelméből a nyugati sászok királya [...]*”, „*[...] Ezért Én, Aelfraed, a nyugati sászok királya [...]*”.¹⁰¹

Még Aelfraedet csodáló Asser sem hivatkozott semmi hasonlóra, pusztán az angolszászok királyának nevezte őt. Asser minden bizonnyal olvasta Beda művét, egészen pontosan ugyanolyan *imperiumot* tulajdonított Aelfraednek, mint Beda a *bretwaldáinak*: „*[...] Britanniától jobbra minden ország Aelfraed királyhoz tartozott és tartozik a mai napig.*”¹⁰²

Stenton szerint a *rex Britanniae* a *bretwalda* latin megfelelője, ennél fogva a Britannia-ura fordítás a megfelelő. Ezzel a probléma az, hogy az Angolszász Krónika 10. századi latin fordítása sem nevezi *rex Britanniae*-nek az ott felsorolt *bretwaldákat*, csak annyit ír, hogy Egbert „*rendkívüli hatalommal bírt*” (*pollens potestate*).¹⁰³ A *rex Britanniae* kifejezés időben korábban jelent meg, mint a *bretwalda*, és míg előbbi használt volt, az utóbbi egyáltalán nem.

A *bretwalda*-probléma az alábbiakból áll: (1) nincs körülírva a cím elnyerésének az előfeltétele, (2) a megnevezés száz évvel későbbi, (3) nem tudjuk milyen jogosítványok jártak vele¹⁰⁴, (4) aki a listán szerepelt, nem hívta magát *bretwaldának*, aki viselte a *rex Britanniae* címet, nem szerepelt a listán. Ezért én úgy gondolom, hogy a *bretwalda* egy szubjektív kifejezés a kiterjedt hatalomra vonatkozólag, és semmiképpen sem egy valóban létező tisztség. Álláspontom alátámasztja Kemble,¹⁰⁵ Wormald,¹⁰⁶ Fanning¹⁰⁷ és Higham¹⁰⁸ is. Szubjektív

⁹⁸ Uo, 147.

⁹⁹ Uo, 169.

¹⁰⁰ Wormald, 119-121.

¹⁰¹ Kemble 2, 206-210.

¹⁰² Asser, 48.

¹⁰³ Fanning, 23-24.

¹⁰⁴ Kemble és Fanning szerint a tisztség üres. Lásd: Kemble 2, 19; Fanning, 26.

¹⁰⁵ Kemble 2, 22.

¹⁰⁶ Wormald, 109.

¹⁰⁷ Fanning, 26.

¹⁰⁸ Higham 1995, 63.

megítélés kérdése, hogy ki tekinti magát *bretwaldának*. Kiss Sándor elméletével szemben a *bretwaldák* célja nem a sziget egységesítése, az *imperium* egyszerűbben magyarázható a hatalom megszerzésével.¹⁰⁹ Offa királysága is szétesett a halálát követően, az angolszász királyságok egyszerűen képtelenek voltak egyesülni a viking betörések előtt.¹¹⁰

Ez természetesen nem jelenti az „*overking*”, nagykirály¹¹¹ tagadását: bizonyított, hogy voltak királyok, akik több területen, népen, királyság fölött uralkodtak és ekképp egy *bretwaldának* megfeleltethető minőséggel bírtak, igaz, ezek az ún. *imperiumok* nem tartottak tovább pár évnél.¹¹² A neki tulajdonított jogosítványok is léteztek, de ez nem a címből következett, hanem a lekötelezett státuszából, a nagykirály ezt az „erősebb jogán” tehette meg.¹¹³

A nap végén kijelenthető, hogy a *bretwaldák* listája egy mesterségesen létrehozott felsorolás, aminek semmiféle alapja nincs.¹¹⁴ A *bretwalda* elmélet egy vágy: szeretnénk, hogy létezzen, Beda és az Angolszász Krónikában foglaltak pedig megtevesztették a kutatókat. Alkotmánytörténeti szempontból semmiféle jelentősége nincsen, nem a sziget egyesítése volt a cél és a cím továbbélése sem fedezhető fel.¹¹⁵ A szó inkább egy költői kifejezés, ami az átlagosnál nagyobb hatalomra vonatkozik és nem valódi tisztség.¹¹⁶ Kemble-nek kétszáz évvel ezelőtt igaza volt.

3.2. A szakrális vezető

A király a pogány idők óta szakrális szereppel is bírt, ő az istenekkel való kapcsolattartó, „a szerencse elhozója”. Ez egy egészen misztikus jelleget kölcsönöz uralmának: a király eredendően isteni származású, valamint kijelenthető, hogy a király vallása a nép vallása. A király valahányszor vallást váltott, népe szó nélkül követte őt.¹¹⁷ A lényeg egy olyan istenség megtalálása, aki képes védelmet és jólétet nyújtani a népnek.¹¹⁸ E fejezetben a királyt, mint szakrális vezetőt vizsgálom, nem tárgyalom azt az időszakot, amikor e szerepét elveszíti.

¹⁰⁹ Wormald, 117.

¹¹⁰ Keynes 1995, 37.

¹¹¹ Véleményem szerint (könnyebben fordítható magyarra is) a legmegfelelőbb fordítása a *bretwaldának* a *High King*, azaz nagykirály: olyan király, aki több király fölött uralkodik, anélkül, hogy császári címet viselne. Ez nem tükörfordítása a szónak, hanem a jelentés lényegét fogja meg.

¹¹² Wormald, 116.

¹¹³ Uo, 114; Fanning, 26.

¹¹⁴ Fanning, 6, 24.

¹¹⁵ Wormald, 117.

¹¹⁶ Uo, 109.

¹¹⁷ Chaney 1960, 209.

¹¹⁸ Chaney 1967, 325-327.

3.2.1. A vallásváltás okai, megtérés

Az angolszászok eredetileg pogányok voltak, vallásuk hasonló volt a viking valláshoz. Közös isteneik Woden főisten, Thor és Tiw voltak.¹¹⁹ A korszakból mondhatni nem maradt fenn írásos forrás, az ismert óangol történelem 600 körül kezdődik.

Nagy Szent Gergely pápa egy anekdota szerint a piacon találkozott egy angol rabszolgával, akivel beszélgetésbe elegyedett. A történet szójátékokkal szépített, így az angol nép „angyallá”, Deira királysága pedig „*De ira!*” felkiáltássá vált.¹²⁰ Eltekintve a kedves kis történettől, a pápa minden bizonnyal politikai céloktól vezérelve kezdett a térítésbe és nem egy rabszolgafiú miatt.

Bárány Attila szerint a szigeten jelenlévő ír kereszténység okozta fenyegetés jelentette az okot a római vezényletű térítésre,¹²¹ az új kutatások alapján azonban megdőlni látszik az elmélet. Bedától tudjuk, hogy a kelta lakosság nem próbálta megtéríteni a hódítókat, miként az írek sem igyekeztek jobban.¹²² A pápa inkább egy frank irányítású térítéstől félve indíthatta el a küldetést, ugyanis egy kenti király felesége révén a római kereszténység partot ért a szigeten.¹²³

A kenti király Aethelberht volt, aki Bertha frank hercegnővel kötött házassága idején még egészen biztosan pogány volt. Kent e frigy miatt azonban bizonyos függésbe, de legalábbis nyomás alá került a frank király irányából: ha Aethelberht nem tér meg, számolhat a retorzióval.¹²⁴ Királyságának közelsége és felesége miatt jelentős frank hatás érte az udvart, ekképp egy esetleges vallásváltás könnyedén végbe mehetett.¹²⁵

A pápa ezért 597-ben Augustinus apátot indította útnak a szigetre, akinek a kenti király védelmet nyújtott, majd idővel maga is megkeresztelkedett. Az oka erre a diplomáciai nyomás, valamint a kereszténységben rejlő új lehetőségek: központosított, erősebb királyi hatalom, írástudó klérus, a szertartásokban és templomépítésekben megnyilvánuló gazdagság.¹²⁶

Aethelberht nagykirály volt a korban, e pozícióját főként diplomáciai úton érte el: igyekezett más uralkodókat is megtéríteni. Hogy hatalma mennyire volt kiterjedt, az esetünkben nem releváns, a lényeg inkább az, hogy bár Augustinus feladata a sziget római katolikussá tétele volt – amit a kenti király védnöksége alatt meg is próbált, – Aethelberhtnek más céljai voltak:

¹¹⁹ Yorke 2006, 102.

¹²⁰ Beda, 83.

¹²¹ Bárány 2008, 40-42.

¹²² Yorke 2006, 118; Higham 1997, 73.

¹²³ Higham 1997, 78-81.

¹²⁴ Yorke 2006, 125.

¹²⁵ Higham 1997, 85.

¹²⁶ Uo, 27, 117; Higham – Ryan, 247; Loyn 155.

őt hatalmának növelése érdekelte. Céljaik így bár metszették egymást, mégis mást szerettek volna.¹²⁷ A király a nap végén terjesztette ugyan az új vallást, de sokat nem tett annak megszilárdulásáért.¹²⁸

Munkája félkész maradt, miként egyik alattvalója sem maradt tartósan keresztény, fia pedig visszatért a régi istenekhez. Raedwald kelet-angol király egyszerre „két istennek áldozott”, és pogány módon temették el, a többi uralkodó pedig száz éven át a különböző krízisek okán oda-vissza váltott vallást egy járvány vagy egy vesztes csata után.¹²⁹ Fia, Eadbald támogatta a pápa küldetését, evégett az nem halt el, de Kenten kívül a kereszténység sokáig nem jelent meg. Eredményeként a régi hitnek kihívója akadt.¹³⁰

Meglepő fordulat e tekintetben, hogy pont a sziget másik felén, Northumbriában Eadwin trónra lépésével új központja alakult meg a kereszténységnek. Eadwin ugyancsak politikai célokból tért meg, feleségül vette Aethelberht lányát, így szövetségesre lelt.¹³¹ Nagykirályi státuszát már háborúkkal is növelte, miközben térítő körútra indult Paulinus püspökkel. A vallás így teret nyert magának a sziget nagy részén, új egyházát támogatta és védelmezte, a régi vallást pedig elpusztította.¹³² Cadwallon keresztény kelta király Pendával szövetségben azonban 633-ban végzett a királlyal, és pusztításba kezdett országában, aminek következtében Eadwin teljes egyházát a földdel tette egyenlővé.¹³³ A Humber északi felén lakó angolok így védelmező istenség nélkül maradtak.¹³⁴

Utódja, Oswald sürgősen új istenség felé nézett, és az ír keresztény egyházban találta azt meg. Istenének erejét bizonyítva 634-ben legyőzi Cadwallont és nagykirállyá válik, amit Penda el is ismert.¹³⁵ Penda azonban pogányként győzelmet aratott felette 641-ben. Az őt követő Oswiu csakis azért maradt a krízist követően ír keresztény, mert a korban Penda az egyedüli pogány, és szükségképpen csak keresztényként számíthatott szövetségesekre ellenében.¹³⁶ Jól látszik, a vallás mindkét esetben csupán eszköz. A király terjesztette vallását, az ír kereszténységet délen is meghonosította.¹³⁷

Oswiu végül nyert a pogány ellen, és ezzel a kereszténységet belülről feszítő ellentétre koncentrálhatott. Ennek feloldása lesz később a Whitby-zsinat, ami külsőleg a húsvét

¹²⁷ Yorke 2006, 119.

¹²⁸ Higham 1997, 101.

¹²⁹ Chaney 1967, 321.

¹³⁰ Higham 1997, 117.

¹³¹ Uo, 144.

¹³² Uo, 177, 180.

¹³³ Uo, 201.

¹³⁴ Uo, 205.

¹³⁵ Uo, 208, 219.

¹³⁶ Uo, 221.

¹³⁷ Uo, 235.

datálásáról szólt és arról, melyik egyház a feljebbvaló, valójában a király csupán kinyilvánította elképzelését az új irányt tekintve: az ír keresztet a rómainak cserélte, miképp az a későbbiekben erősebb szövetsége lehetett.¹³⁸ A kereszténység így a 700-as évekre végül megszilárdult és az első korszak lezárult.¹³⁹ A király ez időben véleményem szerint elvesztette szakrális vezetői jellegét. Isten kegyelméből uralkodott ugyan, de ez már nem az eredeti szakrális jellemzője.

3.2.2. A király egyházának felépítése

Gergely pápa eredeti elképzelése szerint két érsekség alapítandó a szigeten London és York központtal. A 600-as években végül Aethelberht székhelyén, Canterburyben alakult érsekség, a yorki pedig a 8. századig váratott magára.¹⁴⁰ Az érsekek a korban megbízható támaszai voltak a királynak,¹⁴¹ akik közül Augustinus, Paulinus, Honorius, Laurentius (7. század), Dunstan és Wulfstan (10-11. század) érsekek a legjelentősebbek.

A két érsekség alatt királyságonként eredetileg egy, később több püspökség foglalt helyet.¹⁴² A korai időkben a királyok mint egyházalapítók léptek fel, az egyházat ők hozták létre és saját birtokaikból adományoztak, ennek függvényében fennhatóságot gyakoroltak felette.¹⁴³ Egyházmegyéket ugyanúgy létrehozhattak, mint megszüntethettek, azt nem Canterbury irányította.¹⁴⁴ Miután megszilárdult a vallás a szigeten, a király elfogadta az egyház különállóságát, de tovább élvezte a védelmezéséből származó előnyöket.¹⁴⁵

A korban jelentős kolostorépítés valósult meg. Ennek oka, hogy a kolostorok a helyi egyházi közigazgatás legkisebb szervei voltak, amik a királyi birtokok köré szerveződtek: inkább káptalani testület voltak, mintsem monostorok.¹⁴⁶ További ok az volt, hogy a birtokot adományozó királyi oklevelek (*boc*) az egyház javára születtek meg, hogy az ő tulajdonát képezzék. Következésképpen az előkelő réteg előszeretettel alapított a birtokán kolostort, amiért végül oklevélben részesült.¹⁴⁷ Ez már a korszakban is a királyi hatalom ellenszenvét váltotta ki, később pedig majdnem polgárháborúvá fajult.

¹³⁸ Uo, 255-262.

¹³⁹ Yorke 2006, 135.

¹⁴⁰ Bárány 2008, 46.

¹⁴¹ Hudson, 30.

¹⁴² Yorke 2006, 274.

¹⁴³ Uo, 127.

¹⁴⁴ Uo, 151.

¹⁴⁵ Higham 1997, 281.

¹⁴⁶ Bárány 2008, 45.

¹⁴⁷ Uo, 46.

3.2.3. Reform

A kolostor-probléma és a királyi beavatkozás miatt ez a részfejezet indokolt. A Benedek-regula lényegében egy egyházi reform a klérus elvilágiasodása ellen. A papság a 10. századra gyakorlatilag szekularizálttá vált, magánvagyonnal rendelkezett, házasodott, előkelői életet folytatott. A problémát tovább tetézte, hogy a kolostoralkotás miatt az előkelő réteg nagyarányú földbirtokkal rendelkezett, ami már a királyi hatalmat fenyegette.¹⁴⁸ Az állapot feloldására Eadgar a *Regularis Concordia* alatt (akár erővel is) szabályozta a szerzetesi életet, ezzel visszaszorítva a tartományi előkelőket, és megnyerve magának a reformot támogató egyháziakat. Az egyház így bár korlátozva volt, de a király támogatását élvezte, és ő is az egyházét. A reform nagy támogatója volt Dunstan érsek is és megannyi *ealdorman*, azonban a király halála után a reform ellenzői nyíltan szemszeszálltak Mártír Eadweard királlyal (aki, ahogy neve is sugja, áldozataul esett a mozgalomnak). Végeredményként Tanácstalan Aethelred vált királlyá, és a reformfolyamatok véget értek.¹⁴⁹ Az eredmény kétséges: csupán a déli területeken állt helyre a szerzetesi tisztaság, a király hatalma a Danelaw területén nem érvényesülhetett.¹⁵⁰

3.2.4. A király szerepe

A vallásváltás sosem hit, hanem lehetőség kérdése: a nép háborúi az isteneik háborúi, ezért a király azt az istenséget választotta, akivel a népe győzhetett, illetve járvány vagy krízis okán ismét vallásváltás következett be.¹⁵¹ A vallás politikai kérdés a korban, a királyok az előnyök miatt váltottak vallást, csupán később eszméltek csak rá, hogy ez más fajta viselkedést várt el tőlük.¹⁵² A korban szinkretizmus dominált, a nép képtelen volt eldobni régi isteneit.¹⁵³ Beletelt száz évbe, mire a kereszténység megszilárdult a szigeten és a pogány szokások elhalványultak.

A király döntő jelentőségű, egy nép sem tért meg magától, és csak a király volt képes védelmezni a misszionáriusokat.¹⁵⁴ Az uralkodók megtértek, de valójában nem voltak hívők, viselkedésükben sokáig pogányok maradtak.¹⁵⁵ Később, mikor már minden uralkodóház kereszténnyé vált, jelenik meg az a fajta vallásosság, ami Aelfraedet jellemezte: a valódi hit Istenben. A király és egyháza ezt követően egymás támaszává váltak.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Kiss, 125.

¹⁴⁹ Bárány 2008, 83-84.

¹⁵⁰ Morris, 285.

¹⁵¹ Higham 1997, 100, 168.

¹⁵² Uo, 36.

¹⁵³ Yorke 1990, 175.

¹⁵⁴ Higham 1997, 29; Chaney 1967, 326.

¹⁵⁵ Higham 1997, 32-34.

¹⁵⁶ Yorke 2006, 238-239.

3.3. A legfőbb bíró és törvényhozó

Külön érdekesség az angolszászoknál jelen lévő nagyarányú királyi jogalkotás, annak változása és jellegzetessége. Ebben a fejezetben a királyi bírászkodásról és az ún. Igazságokról lesz szó.

A korban 12 törzsi szokásjoggyűjtemény keletkezett (Aethelberht, Hlothere és Eadric, Wihtred, Ine, Aelfraed, Idősebb Eadweard, Aethelstan, Eadmund, Eadgar, Aethelred és Knut Igazsága), ezen túlnyúlóan pedig még kettő (a Hitvalló és a Hódító Igazsága), azonban a kort tekintve ezek nem meghatározóak. Kutatásom során minden Igazságot áttanulmányoztam és arra a megállapításra jutottam, hogy királyi jogalkotás két részre bontható: Aelfraed előttire és utánira. Őt megelőzően a jogalkotás nagyrészt büntetőjogból állt, különböző kompenzációkat tartalmazott, illetve a kialakuló egyházat védelmezte. Uralkodásától kezdve azonban jellegük megváltozott, adminisztratívva váltak, és a király tekintélyét, hatalmát voltak hivatottak növelni és érzékeltetni.¹⁵⁷

A király hamar, Kr. u. 600-ban már jogot alkotott. Beda szerint Aethelberht „római mintára” törvényt hozott, de a korai szokásjoggyűjtemények Meroving mintára jöttek létre, archaikusnak és barbárnak tekinthetők, a kontinentális Európával ellentétben pedig népnyelven íródtak.¹⁵⁸ Az egymást követő Igazságok „rímelték”, hivatkoztak egymásra, gyakran csak megismételték egy korábbi rendelkezést vagy azt megerősítették, konkretizálták.¹⁵⁹ A keresztény hatások csak Wihtred idejében jelentek meg, mikor erőteljesen lépett fel a pogány szokásokkal szemben, Knut törvénykönyve pedig dán vonásokat mutatott. Római jogi elem nem létezett az óangol szokásjogban, csak az egyházon keresztül és akkor is csekély mértékben csupán.¹⁶⁰

Aelfraed törvénykönyve nagyszabású és viszonyítási ponttá vált: ismert és használatos volt a korban.¹⁶¹ A „Bevezetőben” szereplő mózesi jog nem bírt jogi relevanciával, csupán egy minta volt a helyes uralkodásra, bírászkodásra.¹⁶² A törvényhozás lényege a királyi hatalom növelése, továbbá Aelfraed után (a 10. században) kommunikáció a kormányzat szerveivel, kérdezz-felelek az adminisztráció működésének érdekében.¹⁶³

¹⁵⁷ Lapidge – Blair – Keynes – Scragg, 285.

¹⁵⁸ Uo, 284.

¹⁵⁹ Loyn, 44; Roach 479.

¹⁶⁰ Lyon 1960, 15.

¹⁶¹ Hudson, 27.

¹⁶² Lapidge – Blair – Keynes – Scragg, 285.

¹⁶³ Morris, 469-476; Roach, 469; Hudson, 41-42.

A király szava önmagában törvény, mindenféle írásos formától mentesen. Minden bizonnyal több igazság létezett a korban, mint amennyit mi ismerünk¹⁶⁴ (Offa igazsága is így vesztett el, amire Aelfraed hivatkozik törvénykönyvében). A királyi szokásjoggyűjtemények hosszútávra készültek, és bár nem hivatkozták őket az egyes ítéletekben, ez nem is volt elvárható a korban. A király magára mindig mint tisztségre és sosem a nevére utalt rendelkezéseiben: a törvény túlélte őt.¹⁶⁵ Az Igazságoknak nemcsak formális szerep jutott, bizonyított, hogy a gyakorlatban is alkalmazták őket.¹⁶⁶ Az érsekek olykor nagy arányban szóltak bele a jogalkotásba, Tanácstalan Aethelred és Knut esetében Wulfstan hatása volt számottevő.¹⁶⁷

Bár a bírósági rendszert később tárgyalom, a bírói hatalomról ehelyütt is érdemes szólni. Fontos megjegyezni, hogy a bírói hatalom a királyt illette, hivatalnokai az ő hatalmát gyakorolták, mikor az ő nevében, az ő Igazságai alapján bíráskodtak, éppen ezért a király minden ügyben legfőbb bíró volt és felülvizsgálhatott, akár egyszemélyben is.¹⁶⁸ Ítéleteitől azt várták, hogy igazságos legyen, a jogost védelmezze, a rosszat pedig elnyomja.¹⁶⁹ Bíráskodni jog és kötelesség, annak elmulasztása hivatalvesztéssel járt.¹⁷⁰ Aelfraed nagy hangsúlyt helyezett bírái tanítására, egy helytelen ítélet után kiokította őket.¹⁷¹

Összegzésként kijelenthető, hogy a királyi jogalkotás a korszakban agresszív volt, mélyen belenyúlt a közösség jogéletébe, azt formálta.¹⁷² A különböző királyok igyekeztek visszafogni a vérbosszút, igazságaikban védelmezték az egyházat, a rokontalanokat, valamint magát a királyi hatalmat is. Az eredménye ennek a jogalkotásnak pedig nem kevesebb volt, mint a későbbi *common law* alapja.¹⁷³

4. Trónöröklés

Az angolszász király választás útján nyerte el a tisztségét. Szerényen fogalmazva, „[...] *senki nem teheti magát királlyá, mert a nép választása, hogy azt válassza királlyá, akit kíván; [...]*”¹⁷⁴. A valóság nem ilyen demokratikus, inkább arisztokratikus: a *witan* választ királyt, ez

¹⁶⁴ Keynes 1990, 243-244.

¹⁶⁵ Owen-Crocker – Schneider, 208.

¹⁶⁶ Uo, 209-213.

¹⁶⁷ Hudson, 18.

¹⁶⁸ Loyn, 67-68; Hudson, 44.

¹⁶⁹ Loyn, 42.

¹⁷⁰ Kemble 2, 46.

¹⁷¹ Loyn, 68.

¹⁷² Shoemaker, 87.

¹⁷³ Lapidge – Blair – Keynes – Scragg, 284-285.

¹⁷⁴ Loyn, 84.

a tanács pedig nem reprezentatív, a tagok a király meghívása alapján nyertek tagságot. A *witan* az esetek nagy többségében – főleg vészhelyzet esetén, illetve, amikor nem egyértelmű a „sorrend” – összeült, és új királyt választott magának.

Eloszlatva a kétségeket, az óangol társadalomban nem volt bevett szokás az új király személyét illetően. Többféle próbálkozás mutatkozott azt illetően, hogy bebizonyítsák, hogy volt valami formális rend a trónöröklést tekintve. Ruszoly József abból kiindulva, hogy Aelfraedet azért választották, mert idősebb volt unokaöccsénél, arra következtetett, hogy a *senioratus* érvényesült a korban.¹⁷⁵ Ahogy a 3. fejezetben rámutattam arra, hogy vészhelyzet idején a nép védelme érdekében az vált királlyá, aki megfelelt a legfőbb hadúr minőségnek: Aelfraed felnőtt férfiként jobb választásnak tűnt kiskorú unokaöccsével szemben, azonban ez kivételesnek mondható.

A másik elképzelés, hogy Offa bevezette a *primogeniturat*,¹⁷⁶ és később Wessexben is ez volt a bevett szokás.¹⁷⁷ Az igazság az, hogy az öröklési rend valóban hasonlított az elsőszülöttségre, azonban ez csak béke idején érvényesült, vészhelyzetben megkerülhették a király elsőszülött fiát.¹⁷⁸ Nincsen bizonyíték arra, hogy a *primogenitura* létezett volna a korban. Az egyes királyok megpróbálták elsőszülött fiaikat elismertetni királynak, azonban ez nem jelenti ezen elv kizárólagosságát. A trónöröklési rend inkább pragmatikus, mintsem dinasztikus.¹⁷⁹ Valóban, a király fiai, férfi rokonainak egy része rendelkezett az ún. *aetheling* („trónra alkalmas”)¹⁸⁰ címmel, azonban ez nem keletkeztetett kézzelfogható jogot és sorrendet a trónra. Úgy gondolom, hogy esetünkben helyesebb a trónörökösöket inkább a trón várományosainak hívni, ugyanis nincs közöttük sorrend, és nem is követelhatték a trónt ezen minőségükből, királlyá is csak az esetben váltak, amikor őket a *witan* megválasztotta.

4.1. Királyválasztás

A *witan* elvileg bárkit megválaszthatott királyának, azonban e tekintetben egy korlátot vélünk felfedezni: a királyságot alapító királyok vérvonalából került ki az utód, és ehhez a végsőkéig tartották magukat az egyes királyságok. Ezen dinasztikák az alapító királyokról lettek elnevezve,

¹⁷⁵ Ruszoly, 357.

¹⁷⁶ Morris, 150-151.

¹⁷⁷ Bárány 2008, 73.

¹⁷⁸ Lyon 2003, 18.

¹⁷⁹ Winkler, 1000.

¹⁸⁰ Licence, 119.

így Kentben Oisc után *Oiscingas*, a Kelet-Angliában pedig Wuffa nyomán *Wuffingas* néven ismertek.¹⁸¹

A dinasztiák felmenői között megtalálható Woden főisten is, valamint különböző mitológiai alakok. A kereszténységgel szinkretizmus alakult ki, aminek következtében Woden – bár elvesztette isteni mivoltát – továbbra is felmenő maradt, azonban megjelent többek között Noé vagy Ádám is.¹⁸² Ez a leszámazás nem tette a királyokat istenné, csupán kiemelkedővé, egyfajta presztízst jelentett. A kereszténység felvételével a királyok már Isten kegyelméből uralkodtak.¹⁸³

Időnként felmerül a kérdés a nők trónjogát illetően. Korábbi kutatásaim óta sem állíthatok mást, minthogy a nők, bár nem voltak kizárva formálisan az öröklésből, a *witan* mindig férfi családtagot választott meg. Kivételként Aethelflaed, Mercia Úrnője említhető meg, aki férje, Aethelred halála után kvázi királynőként uralkodott Mercia felett. A helyzet több dologra is visszavezethető és egyik sem zárja ki a másikat, sőt. (1) Aethelflaed a mélyen tisztelt Aelfraed király lánya, akinek e tekintetben az uralkodáshoz való joga megkérdőjelezhetetlen.¹⁸⁴ (2) Mercia mindenáron el akarta kerülni akkoriban, hogy Wessexhez csatolják, ekképp egy női uralkodó is megfelelőbb, mint egy wessexi.¹⁸⁵ (3) Merciában a királynők nagyobb befolyással rendelkeztek, oklevelek esetén tanúk voltak, jelen lehettek a *witan* ülésein, továbbá Offa királynőjének arcképe szerepelt néhány merciai *pennyn*.¹⁸⁶ (4) Ő volt a legmegfelelőbb Mercia túlélése érdekében.¹⁸⁷ Ezekből kifolyólag jól látható Aethelflaed különleges helyzete: uralkodása kétségbevonhatatlan volt testvére, Idősebb Eadweard részéről, a merciaiak a végsőig hűségesek voltak hozzá, valamint Úrnőjük megfelelően helyt tudott állni egy ilyen vészhelyzetben. Lánya sajnos nem tudta követni őt a trónon.¹⁸⁸

A király halálával az informális rend következtében káoszba fulladt a trónöröklések nagy része: a különböző *aethelinge*k gyakran háborúztak egymással a trónért, nem feltétlenül fogadták el a másikat királynak. Ennek következtében a trónöröklés körüli időszak rendkívül instabillá tette a királyságot.¹⁸⁹

¹⁸¹ Morris, 64, 70.

¹⁸² Chaney 1960, 200-202; Angolszász Krónika A.D. 854.

¹⁸³ Lyon 1960, 39.

¹⁸⁴ Wehling, 120-121.

¹⁸⁵ Winkler, 969-970.

¹⁸⁶ Uo, 982.

¹⁸⁷ Uo. 997-998.

¹⁸⁸ Angolszász Krónika, A.D. 919: „Ebben az évben Mercia Urának, Aethelrednek a lánya megfosztott a merciaiak feletti uralmától és Wessexbe szállítattott három héttel Karácsony előtt, Aelfwynnek hívták.”

¹⁸⁹ Lyon 2003, 17.

A pogány időkben a királyt megválasztását követően pajzsra emelték hangos elismerés közepette. A kereszténység felvételével sem szűnt ez meg azonnal, egy lassú átalakulásról beszélhetünk.¹⁹⁰ Offa fia, Ecgfrith volt az első, akit felszenteltek királynak még apja életében 785-ben, hogy ekképp biztosítva legyen számára a trón.¹⁹¹ A koronázási szertartás Nagy Károly mintájára honosodott meg a szigeten,¹⁹² de 925-ben Aethelstan volt az első, akit keresztény módon koronáztak meg,¹⁹³ az *Ordo* pedig 973-ra, Edgar koronázásával szilárdult meg. A királyok nagy részét Kingstonban koronázták meg, de ez nem volt feltétel.¹⁹⁴ A szertartás során a király esküt tett népe felé, majd ezt követően felszentelték, megkapta uralkodói jelvényeit, koronát helyeztek a fejére, trónra ültették, és később lakoma következett.¹⁹⁵

Idővel megjelent a *promissio regis*, vagyis a királyi eskü, ígéret. A nép és a király oda-vissza esküdött meg egymásra,¹⁹⁶ azonban Edgar korára egy kifejezett, háromszoros ígéretet is tett a király: köteles védelmezni az egyházat, megóvni népét az ellenségtől és fenntartani a jogot.¹⁹⁷ A király ezen ígéretét külön igazságba foglalta, ezzel jól láthatóan a szokásjog alá helyezve saját magát. Miután Aethelredet visszahívta a *witan*, a király ő feltételeiket is igazságában rögzítette, hogy azokat később megtartja. A lényeg a korábban adott jogok védelmezése.¹⁹⁸

4.2. A Hódító trónigénye

1066-ban Anglia a feje tetejére állt. A Cerdic leszármazott Edgarral szemben három trónkövetelő jelenik meg, akik közül Harold Godwinson magához ragadta a hatalmat. Északon szeptemberben a norvég Harald Hardrada Fulfordnál legyőzött két *eorlt*, Morcart és Edwint. Az új király 5 nap alatt az őrzött déli partokról északra vonult, és Stamford Bridge-nél tönkrement a viking seregeket. Pár nappal később hírt kapott arról, hogy a normann herceg partra szállt délen, és seregével fosztogatásba kezdett. Harold rohamtempóban haladt délnek, ahol Hastingsnél estére eldőlt a királyság sorsa...¹⁹⁹

¹⁹⁰ Lyon 1960, 39.

¹⁹¹ Stenton 1971, 218-219; Yorke 1990: Ő volt az egyetlen, akit még az akkori király életében szenteltek fel, de a felszentelés után hagyománnyá vált.

¹⁹² Higham – Ryan, 297.

¹⁹³ Morris, 246.

¹⁹⁴ Loyn, 92.

¹⁹⁵ Lyon 1960, 39.

¹⁹⁶ Kemble 2, 34.

¹⁹⁷ Lyon 2003, 19.

¹⁹⁸ Stafford, 179-181.

¹⁹⁹ Kiss, 165-167.

Hitvalló Eadweard halálát követően káoszba fulladt a trónöröklés. Az *aetheling* még kiskorú, Harold a legerősebb földbirtokos a szigeten, és családja már régóta akadályozta a királyi hatalmat, Vilmos pedig „jogai védelmének érdekében” hajózott a szigetre. Bár a háború három trónkövetelő között zajlott le, Harald trónjoga elhanyagolható, ezért bővebben csak Edgar, Harold és Vilmos jogát vizsgálom.

Az elején szükséges megvizsgálni Hitvalló személyiségét. Korábban gyengekező uralkodónak, tehetségtelennek írták le, akit kénye-kedve szerint irányított Harold apja, Godwin, valamint csakis az ő felelőssége az angolszász Anglia bukása.²⁰⁰ Tom Licence esszéjében azonban helyesen rámutat néhány dologra: a 11. században senki nem okolta a néhai királyt a hódításért,²⁰¹ valamint a király nagyon erőteljesen lépett fel Godwinnal szemben.²⁰²

Eadweard személyében 30 év után ismét Cerdic leszármazottat köszönthetett az angol nép. Bár Normandiából érkezett a szigetre normann kísérettel, származásával maga is tisztában van és a hagyományokkal is: utódjának egy Cerdicet fog megtenni. Amint megtudta, hogy van életben lévő leszármazott, követet küldött Magyarországra, és 1057-ben meghívta Száműzött Eadweardot a szigetre. Eadweard azonban a partraszállást követően röviddel meghalt, ezzel az egyetlen életben lévő *aetheling* fia, Eadgar lett.²⁰³

Hitvalló két évtizedes uralkodása folyamán folyamatosan harcban állt a Godwin családdal, akik bár angolok voltak, a velük való szembenállás nem jelentette a király normann-pártiságát. Sokan úgy vélik, hogy Eadweard Godwin elűzése után 1051-ben azért hívta meg Normandiai Vilmost Angliába, hogy felajánlja neki a trónt.²⁰⁴ A hagyományokat figyelembe véve azonban Tom Licence rámutat arra, hogy nem valószínű, hogy a király Vilmost választotta volna Edgarral szemben, ugyanis (1) neki volt a legtermészetesebb joga a trónhoz, (2) az angolok nem fogadtak el idegen királyt, (3) továbbá található olyan forrás, ami azt támasztja alá, hogy valójában őt nevezte meg Eadweard utódjának.²⁰⁵ Az ígéretről csak a hódítást követő normann források írtak, azonban azok a látogatásról nem tettek említést,²⁰⁶ bár az Angolszász Krónika szerint az megtörtént.²⁰⁷ Érthetetlen, hogy egy ilyen fontos látogatást miért titkolt el a normann történetírás.

²⁰⁰ Bárány 2008, 90-92.

²⁰¹ Licence, 114.

²⁰² Stenton 1971, 563-565.

²⁰³ Morris, 360.

²⁰⁴ Kiss, 158.

²⁰⁵ Licence, 123-124.

²⁰⁶ Morton – Muntz, 62.

²⁰⁷ Angolszász Krónika A.D. 1052.

Az óangol források szerint Hitvalló halálos ágyán Haroldot jelölte utódjának, mert képes lehetett megvédeni az országot a trónkövetelőktől.²⁰⁸ A korban már mindenki tartott egy esetleges inváziótól,²⁰⁹ a legfőbb hadúrnak pedig csakis Harold felelt meg. A normann források sem tagadták a megnevezést, de némely szerint Harold csupán magához ragadta a hatalmat.²¹⁰ Hogy a királyt meggyőzték, hogy Eadgar helyett Harold jobb választás,²¹¹ vagy Harold a maga szakállára dolgozott, annak esetünkben nincs relevanciája: a *witan* végül megválasztotta őt, és így királlyá vált.

A herceg esetében már bonyolultabb a helyzet. Több jogcímen igyekezett alátámasztani az igényét, de mindegyik rendkívül gyenge lábakon állt. A rokonságra való hivatkozása szerint ő Emma királynő révén Eadweard rokona, de ez a vér a normann származású Emma vére, és ez nem tette őt Cerdic leszármazottá Eadgarral szemben. Harold rokoni jogával (Eadweard sógora) szemben erősebb az igénye, de a hagyományoknak nem megfelelő a származása, így ennek nincs relevanciája.

A második, hogy pápai áldással érkezett a szigetre. A pápának jogtörténeti szempontból véleményem szerint semmi köze nem lehet az óangol trónöröklési rendhez, a pápai áldás nem keletkeztetett jogot a trónra a szokásjog szerint. Továbbá nem elhanyagolható, hogy a pápa szicíliai normann befolyás alatt állt, nem meglepő a támogatása Vilmos irányába.²¹²

A harmadik szerint Eadweard 1051-ben neki ígérte a trónt. Fentebb említettem a kételyeket a látogatással, illetve céljával kapcsolatban és valószínűbb, hogy inkább Vilmos kért szívességet Eadweardtól és nem fordítva: a herceg háborút vívott és rokonával egyeztetett egy lehetséges szövetségről.²¹³ Jogtörténeti szempontból azonban egyértelmű a válasz. A királynak nem állt jogában efféle ígéretet tenni, a *witan* hozzájárulása nélkül a kinevezés semmis. Ha valaha volt is ígéret, az nem lehetett későbbi 1041-nél, de akkor Eadweard még nem volt király, ami ugyanerre a végeredményre vezet: semmisségre.²¹⁴ Ismételten az ígéretet próbálja bizonyítani az, hogy a normannok szerint Eadweard 1064-ben Normandiába küldte Haroldot, hogy biztosítsa Vilmost arról, hogy a király őt nevezte meg utódjának. Harold viszont túl nagy úr volt ahhoz, hogy Eadweard irányíthassa őt, és a *witan* hozzájárulása nélkül ez ismét semmisségbe mutat.²¹⁵

²⁰⁸ Kiss, 163.

²⁰⁹ Stenton 1971, 569.

²¹⁰ Morton – Muntz, 54.

²¹¹ Licence, 120.

²¹² Bárány 2011, 20.

²¹³ Morton – Muntz, 63.

²¹⁴ Uo, 67.

²¹⁵ Uo, 64.

A negyedik alapján Harold hűségesküt fogadott Vilmosnak, mikor ő nála tartózkodott. A *Bayeux-i* kárpit is megörökítette, ahogy Harold a szent ereklyékre esküdött.²¹⁶ Az esküvel szövetséget kötöttek: kölcsönösen segítséggel tartoztak egymásnak. Az esküjüket valójában később mindketten megszegték: Vilmos mikor nem tudta Harold testvérét, Tostigot visszatartani a támadástól Anglia ellen, Harold pedig akkor, amikor megtagadta a házasságot Vilmos nőrokonával.²¹⁷

Harold egész normandiai kiküldetése megfeythető ezen tények és a kárpit által: Angliába visszatérve Harold mélyen meghajolt a király előtt, amikor beszámolt küldetéséről és Eadweard megintette őt. Gyakorlatilag azt mondta, „a herceg kezére játszottál, pedig tudod, hogy Eadgart akarom.”²¹⁸ Magam is valószínűnek tartom, hogy Eadweard Eadgart kívánta utódjául. Vilmosnak így végül volt egy becsületbeli ügye, az esküszegésre való hivatkozás, de ez a trónigénytől messze van: Harold ígérete a *witan* hozzájárulása nélkül semmis volt.²¹⁹

Vilmos trónigénye valójában teljességgel alaptalan, a király, ahogy Haroldot halálos ágyán, úgy Vilmost bármikor előtte sem tudta joghatályosan örökösevé tenni (Eadgart se). Királya az ember csak és kizárólag a *witan* döntése alapján vált. Az, hogy a *witan* valóban választotta a királyt, vagy csak jóváhagyta, esetünkben nem releváns: mindaddig, ameddig legalább a jóváhagyás nem történt meg, senki nem vált jogszerűen királlyá, ekképp a tanácsnak legalább jogilag hatalmában állt ellenállni. Döntésének jelentőségét mutatja, hogy minden király kereste a *witan* jóváhagyását.²²⁰ Ennek következtében Harold kétségbevonhatatlanul Anglia királya lett. A nap végén azonban a herceg maradt győztesen, ez pedig őt Hódítóvá és Anglia kizárólagos uralkodójává emelte. Az „erősebb jogán” később senki nem kérdőjelezhetette meg a hatalmát.

5. A király és környezete

A király uralkodott és kormányzott, a három hatalmi ág az ő kezében összpontosult, ez pedig egy mögötte álló államapparátust feltételezett: a hatalmát tisztviselőin keresztül gyakorolta. Jelen fejezetben felvázolom ezt a rendszert, az egyes intézményeket és azok együttműködését feltárva, azonban ezek eredetét nem vizsgálhatom, mert az szétfeszítené a dolgozat terjedelmi

²¹⁶ Licence, 118.

²¹⁷ Morton – Muntz, 70-71.

²¹⁸ Licence, 126-127.

²¹⁹ Morton – Muntz, 71.

²²⁰ Loyn, 101.

korlátait. A maga nemében időben valamikor mindegyik létezett kiforrva-kiforratlanul, én azonban csak az összképet mutathatom be.

5.1. *Witan*

A *Witenagemót* kvázi egy királyi tanács volt, segítette a királyt különböző döntések meghozatalában, bizonyos kérdésekben vele együtt döntött, és akkor nem volt mellőzhető. Tanács- és döntéshozó „testület”. A lényege ekképp könnyen megragadható, azonban bizonyos dolgokat szükséges tisztázni.

Nevének jelentése „tanácsadók gyűlése”, rövidített alakban használatos neve a *witan*, magában csak tanácsadót jelent. Tagjai általánosságban *thegnek*, *ealdormanok*, püspökök, érsekek, alacsonyabb rangú papok, de nem volt meghatározott tagsága. Ülési a király jelenlététől függtek, vagyis ahol a király tanácskozni kívánt „bölcs embereivel”, ott *witant* ülhetett. Funkciói sokrétűek voltak, éppúgy legfelsőbb bíróság, mint tanácsadó testület, akár zsinat is, azonban működése rugalmas: összetétele, helye és feladata mindig a királyon múlt, aki saját jogán elnökölt ilyenkor.²²¹ Richard Abels gondolatmenetét folytatva úgy gondolom, a *witan* megnevezés egy funkció, és nem testület.²²² A király embereivel bárhol, bármikor tanácskozhatott, azonban, ha különleges ügyről volt szó, *witant* ült, és ezzel különleges hatalommal ruházta fel a gyűlést.

A kategorizálástól függetlenül bizonyos esetekben csak az ún. *witan* járhatott el. A király tanácsával egyetértésben rendkívüli adókat vethetett ki, vele adományozott birtokot, mint legfelsőbb bíróság bizonyos ügyekben együtt jártak el (mint Godwin száműzése), tanúzott magánszemélyek szerződéseinél, döntött szövetségekötésről, hadüzenetről és különböző szerződések megkötéséről, valamint a király csak vele alkothatott, illetve nyilváníthatott ki új jogot. Olykor a *witan* saját jogán is dönthetett, ugyanis az ő feladata volt a király megválasztása, valamint akár el is távolíthatta a királyt, ha elégedetlen volt vele.²²³

Eredetét tekintve a korai germán népgyűlésből alakult ki,²²⁴ továbbélése pedig a normann *Great Council*-ban fedezhető fel.²²⁵ Korábban megpróbálták bebizonyítani, hogy egyenesen a *Parliament* elődje, túlmisztifikálva a germán szabadságot, azonban a *witan* összetétele a legkevésbé sem volt demokratikus vagy népképviselői alapokon nyugvó: a király által

²²¹ Lyon 1960, 46.

²²² Abels, 261.

²²³ Lyon 1960, 47-51.

²²⁴ Kemble 2, 194.

²²⁵ Bárány 2011, 38.

kinevezett és meghívott tagokból állt, akik a saját érdekeiket képviselték. Ez egy arisztokratikus gyűlés volt, hiába a korábbi népgyűlés jellege.²²⁶

5.2. Udvertartás

A királyhoz álló legközelebbi emberek udvertartásának tagjai voltak, a királyi *thegnek*. Ők külön jogvédelem alatt álltak, csak a király ítélkezhetett felettük.²²⁷ Feladatuk a király közvetlen szolgálata, az udvar és a központi kormányzat működtetése volt. Az angolszász kori Angliában a rendszer még kialakulóban volt és egyértelműen frank, a katonai szegmense pedig dán mintára jött létre.²²⁸

A frank mintát követve négy tisztségviselő különíthető el: a kamarás (*burhthegn*), a marsall (*horsethegn*), az asztalnokmester (*discthegn*) és a pohárnok (*byrel*), dán hatásra pedig a *staller*, megközelítőleg „helyi ember” – olyan ember, aki mindig a király mellett tartózkodik.²²⁹ A frank *majordomus* nem létezett, ahogy kancellárról, illetve régensről sem tudunk, aki a királyt helyettesítette volna.²³⁰

A kincstár és az irattár, ahogy ma ismerjük, nem működött, a királyi vagyon és a különböző iratok vagy a király birtokain, vagy nagyrészt egyháziaknál voltak elhelyezve. Az ún. „titkárság” esetében az oklevelek kibocsátását is egyháziak végezték kancellár nélkül és ők bírták a királyi pecsétet is.²³¹ Az angolszászoknál Aelfraed igyekezete folytán teret nyert az írásbeliség, így Tanácstalan Aethelred korára már egy kvázi kancellária is működött, a levéltárat a hódítás után pedig a normannok örökölték meg és fejlesztették tovább.²³²

A „titkárság” feladata különböző oklevelek és ún. *writ*ek kiadása volt. A *writ* egy írott királyi parancs hivatalnokai felé, időnként azonban oklevelek helyettesítésére is szolgált.²³³ Célja a királyi akarat kinyilvánítása, a királyi jelenlét érzékeltetése volt. Eredetét tekintve minden bizonnyal már Aelfraed korától létezett, azonban az írásbeliség a 10-11. századra vált döntővé, amikortól kezdve pecséttel látták el a parancsot.²³⁴

A korban az udvertartás vándorló volt: a király folyamatosan fenntartotta a jelenlétét, amit nagyrészt hivatalnokai által, másrészt utazásai révén biztosított.²³⁵ Ine törvényéből

²²⁶ Lyon 1960, 46-7.

²²⁷ III. Aethelred, 11. §. Lásd: Liebermann, 231.

²²⁸ Loyn, 96.

²²⁹ Stenton 1971, 640; Lyon 1960, 52-55; Loyn, 96-98.

²³⁰ Lyon 1960, 53, 57; Hudson 29.

²³¹ Loyn, 117-118.

²³² Owen-Crocker – Schneider, 199.

²³³ Loyn, 114.

²³⁴ Uo, 115; Keynes 1990, 115.

²³⁵ Loyn, 96, 99.

megismerhető az a fajta adomány, amit a beszállás alá vetett alattvalóknak kellett megfizetniük terményben.²³⁶ A király sokat követelt, de a különböző egységek úgy voltak kialakítva, hogy egy-egy *hundred* ezt teljesíteni tudja. Ilyenkor a későbbi *hundred* központját képző *tún* (királyi udvarház, lat.: *villa*) összegyűjtötte az udvartartás ellátásához szükséges adományokat, a király pedig kíséretével felélte azt.²³⁷

5.3. *Thegn*

A *thegnek* vagy *thane*-ek (lat.: *minister*) az előkelő réteget ölelték fel, akik a korai germán társadalom királyi kíséretéből váltak előkelővé és tisztségviselővé. Származásuk alapján illetve meg őket a tisztség és vele együtt a hadkötelezettség is, egyesek a testőrséget és a kíséretet alkották, mások hivatalnokokká, *ealdorman*okká és az udvartartás tagjaivá váltak. A dán korszakkal külön rétegük alakult ki, akiket *housecarl* névvel illették: ők voltak a király személyes testőrsége.²³⁸ A normann korszakban belőlük alakult ki a lovagréteg.

5.4. *Ealdorman*

Az *ealdorman* (lat.: *dux*) különösen előkelő *thegn*, a király jobbkeze: nemes és tisztségviselő, a *scír* élén álló katonai és adminisztratív vezető volt. Saját kísérettel és joghatósággal rendelkezett, önállóan vezetett sereget, irányította a rábízott terület igazgatását. Nevének jelentése „idős ember”, de ahogy a *witan* sem bölcsesből állt, úgy az *ealdormani* tisztség sem volt korhoz kötött.²³⁹ A hivatalt általában a királyi család tagjai vagy hozzájuk szorosan kötődő személyek viselték, az egyesítést követően a leigázott korábbi királyok is *ealdormani* szintre süllyedtek le. Bizonyos esetekben a király egy-egy *ealdormant* több *scír* fölé delegált, de az ún. „ealdormanság”, a megye fölötti közigazgatási egység nem létezett.²⁴⁰ A dán uralom idején Knut négy *ealdorman* között osztotta fel az országot, akiket akkor már *eorl* néven emlegettek. Ők váltak később az angol *earl*ökké.²⁴¹

5.5. *Gerefa*

A *gerefa* (a.: *reeve*, lat.: *praefectus*) funkciója sokrétű volt. Különböző ügyekre és helyekre delegált királyi tisztviselő, a királyi jelenlét letéteményese. A városokban pl. ún. *wicgerefa*, a királyi birtokon *túngerefa* fungált, de külön *gerefájuk* volt a walesieknek is.²⁴² Működésüket

²³⁶ Ine, 70. §. Lásd: Thorpe 1840, 147.

²³⁷ Owen-Crocker – Schneider, 269-272.

²³⁸ Higham – Ryan, 375; Morris, 200; Stenton 1971, 412.

²³⁹ Owen-Crocker – Schneider, 37.

²⁴⁰ Hudson, 37.

²⁴¹ Lyon 1960, 62, 89; Loyn, 131-133; Hudson 33; Lyon 2003, 14.

²⁴² Kemble 2, 154-179, Loyn, 133.

véleményem szerint a legkönnyebben úgy lehet megérteni, ha a magyar ispánokhoz hasonlítjuk,²⁴³ így pl. beszélhetünk városispánról, birtokispánról és a walesiek ispánjáról is.

A királyi hatalom megszilárdítása érdekében Edgar korától az *ealdorman* alatt megjelent az ún. *scirgerefa* is (a.: *shire-reeve*), aki a normann időkben sheriffé vált. Hatáskörük összemósódott,²⁴⁴ de Knut idejétől – mikor az *eorlok* inkább a maguk érdekében tevékenykedtek és több *scír* fölött gyakoroltak hatalmat – szükségessé vált minden megyébe egy királyi ember delegálása is, a hatékonyabb adminisztráció érdekében. Ettől függetlenül ez a tisztségviselő a továbbiakban is az *eorl* alárendeltje volt, aki mivel nem tudott minden megyében jelen lenni, őt a *scirgerefa* helyettesítette. Nagy hatalmuk miatt már saját kísérettel is rendelkeztek, a normann korban pedig már egyedül állt a *shire* élén.²⁴⁵

5.6. Kormányzat

A legalacsonyabb területi egység a korban a *híd*, telek volt, ami a hagyományos felfogás szerint 120 holdat tett ki, de ez valójában területenként változó volt. Egy telek akkora, hogy elég legyen egy család eltartására. Ezen telekre vetették ki a különböző adókat, amiket a későbbi *hundred* központját képező *túnok*ban gyűjtöttek össze a *túngerefa* irányítása alatt.²⁴⁶ A *tún*-rendszer kialakulása időben korábbi a *hundred*nél, de megközelítőleg egy *hundrednyi* terület központjának felelt meg. Eredetét tekintve a római *villa*-rendszer továbbéléséről van szó.²⁴⁷

Tíz *híd* együtt alkotta a legkisebb közigazgatási egységet, a *tithinget*, vagyis a tizedet. Élén a *tithingman* (nevezzük tizedesnek) állt, legfontosabb (és talán egyetlen feladata) a helyi béke fenntartása és egyfajta rendészeti funkció ellátása volt.²⁴⁸

Több *tithing* együtt *hundredet*, századot formált, ami már saját bírósággal is rendelkezett, élén a *hundredman* (százados) állt. A *hundred* eredete vitatott, a lényege azonban, hogy bizonyosan létezett a 10. századra és alatta változó számú tized helyezkedett el, a tizeddel együttműködve rendészeti szereppel is bírt.²⁴⁹

Több *hundred* megyét (ó.a.: *scír*, a.: *shire*) képezett. Számuk adott megyén belül szintén változó volt, az angolszász helyi kormányzat egyáltalán nem mondható egységesnek: a korábbi királyságok határai nagyrészt megmaradtak, a specializált kialakítást nem áldozták fel az uniformizálás oltárán. A *scír* élén korábban az *ealdorman*, később együttműködve az *eorl* és a

²⁴³ Mezey – Gosztonyi, 198.

²⁴⁴ Lyon 2003, 22-23.

²⁴⁵ Lyon 1960, 63-66.

²⁴⁶ Owen-Crocker – Schneider, 272; Bárány 2008, 51-52.

²⁴⁷ Yorke 1990, 10.

²⁴⁸ Lyon 1960, 81.

²⁴⁹ Lyon 1960, 66-68; Loyn, 140-142; Owen-Crocker – Schneider, 9.

scirgerefa állt. A *scír* is rendelkezett bírósággal, ahol az *ealdorman* és a püspök együtt elnökölt.²⁵⁰

A *burh* (a.: *borough*) az angolszász királyok munkájának gyümölcse. Ezek fallal körülkerített városok, eredetileg Aelfraed védelmi rendszerének részei voltak, később komoly gazdasági jelentőséggel bírtak, és abszolút királyi felügyelet alatt álltak. Ezekben a városokban ún. *burhgerefa* fungált, valamint a királyság különböző pénzverdái is ezen városokban működtek. A helyi kormányzatból kilógtak, ugyanis nem voltak a megye részei, saját joghatósággal bírtak területükön.²⁵¹

Tacitus óta tudjuk, hogy a népgyűlés előtt zajlottak a különböző vitás ügyek is.²⁵² Minthogy ezen „bíróságok” inkább gyűlések, nincsen kifejezett épület rendelve hozzájuk, a közösség tagjai bárhol tanácskozhatnak közös dolgaikról.²⁵³ Ezen gyűléseken egyébként kötelező volt a részvétel, ugyanis a különböző királyi parancsok is itt hirdettetnek ki, a rend fenntartása érdekében pedig szükségszerű volt mindenki periodikus megjelenése.²⁵⁴

A legalacsonyabb bíróság a *hundred*ben lévő századbíróság (*hundredgemót*), felette pedig a megyebíróság (*scirgemót*) helyezkedett el. A különböző ügycsoportokra egyik sem volt specializálódva, azonban úgy tűnik, a megyebíróság inkább földügyekkel foglalkozott.²⁵⁵ A hierarchia csúcsán a király állt, aki minden ügyben eljárhatott, mint legfőbb bíró, azonban Knut óta (valószínűleg azért, mert a király gyakran bíraskodott személyesen) csak azt követően kerülhetett az ügy a király elé, ha az egyéntől megtagadták az igazságot, vagy sérelmezte az ítéletet.²⁵⁶ A *witan* legfelsőbb bíróság jellege vitatott, azonban mint népgyűlés, a király elnöklése alatt minden biztonnyal bíraskodott is.²⁵⁷

A századbíróságnak rendelet alapján havonta egyszer, a megyebíróságnak évente kétszer volt szükséges üléseznie. A *burh* saját joghatósággal – és így bírósággal is – rendelkezett a lakói felett, ami évente háromszor ülésezett.²⁵⁸ Ahol volt bíróság, ott egy *gerefa* is jelen volt, aki elnökölt,²⁵⁹ a megyében ezt az *ealdorman* a püspökkel és később a *scirgerefával* együtt tette

²⁵⁰ Uo, 62; Uo, 137; Uo, 9; Bárány 2008, 52-53.

²⁵¹ Uo, 69-73; Uo, 148-151; Abels, 208.

²⁵² Tacitus (12)

²⁵³ Hudson, 50-51.

²⁵⁴ Owen-Crocker – Schneider, 208; Loyn, 115; II. Aethelstan, 20.§. Lásd: Liebermann, 161.

²⁵⁵ Loyn, 91.

²⁵⁶ Uo, 126.

²⁵⁷ Lyon 1960, 47.

²⁵⁸ Hudson, 49, 51, 56.

²⁵⁹ Kemble 2, 154.

meg.²⁶⁰ Az egyházi és világi bíraskodás nem vált el egymástól,²⁶¹ a világi szankció egyházzal is együtt járhatott, pl. mikor az elkövetőt nem temethették el tisztességesen.²⁶²

Ahogy a 3. fejezetben szó volt az ún. adminisztratív jellegű királyi jogalkotásról. Aethelstan, Eadmund és Eadgar több olyan igazságot alkotott, ami inkább rendeletként fogható fel (pl. Századrendelet²⁶³). Ezeknek a célja vagy a már létező szervek munkájának csiszolása vagy új szervek megalkotása, helyi problémákra királyi válaszadás, a kormányzat együttműködésének elősegítése volt. Az adott királyok ilyenkor rendelkeztek a *hundred* működéséről, a bírósági ülések gyakoriságáról, sőt, önfenntartásról is (a bírság az adott bíróságot illette meg, ekképp az fenntartotta a működését és a bűnüldözést is).²⁶⁴

A helyi kormányzatban a püspök is komoly szerepet játszott, szorgalmazták az együttműködését a világi tisztségviselőkkel, bizonyos bűncselekmények esetén a püspök helyi joghatóságot nyert és az ő döntésétől függően kerülhetett az ügy a király elé.²⁶⁵

A különböző igazságokat, rendeleteket és azok érvényesülését vizsgáló kutatók érdekes következtetésre jutottak a helyi kormányzat tekintetében: úgy tűnik, a király odaítélte a helyi jogalkotás lehetőségét a *hundred*nek. Bizonyos igazságok nem királyi eredetűek,²⁶⁶ a szóban kihirdetett új jogot helyileg átírhatta a közösség, így egy saját viszonyuknak jobban megfelelő jogot alkalmazhattak. Ez leginkább a helyi béke fenntartására korlátozódott.²⁶⁷

Fontos megjegyezni azonban, hogy a király bizonyos esetekben bár szabad kezét adott a *hundred*nek, mégsem beszélhetünk önkormányzatiságról, illetve autonómiáról: az adminisztráció feje továbbra is a király volt, és amennyiben bizonyos ügyekből a király látszólag ki is lépett, továbbra is a király delegálta a tisztségviselőit, akik kizárólagosan csak az ő hatalmát gyakorolhatták, a király mindössze nagyobb arányban támaszkodott hivatalnokaira, mikor nekik különböző feladatokat szabott. A király hatalma nagyban függött az adminisztráció olajozott működésétől, amit csakis delegált tisztviselőin keresztül érhetett el.²⁶⁸

A király békéje (lat.: *pax regis*, óa.: *grid*) az angolszász korszakban is létezett. A lényege a király jelenlétéből és sérthetetlenségéből következett (a jelenlétében nem lehet bűncselekményeket elkövetni). Ezen fajta békénél a király személyesen nem volt jelen, de a békéjét kiterjesztve azt érzékeltetni tudta. A lényege a bűnözés visszaszorítása volt, megtörése

²⁶⁰ Owen-Crocker – Schneider, 295.

²⁶¹ Hudson, 31.

²⁶² Eadmund 4. §. Lásd: Liebermann, 185.

²⁶³ Lásd: Liebermann, 192-194.

²⁶⁴ Owen-Crocker – Schneider, 276, 287, 291-292.

²⁶⁵ Uo, 281-285, 294.

²⁶⁶ Uo, 290.

²⁶⁷ Uo, 291-292; Keynes 1990, 229.

²⁶⁸ Owen-Crocker – Schneider, 292-294.

pedig *bótleas*, azaz megválthatatlan: az illető élete a király kegyelmén múltott.²⁶⁹ A király békéje nem volt általános, azonban a király közvetlen környezetén túl bizonyos helyeken (pl. templomok, utak, hidak) vagy időben (karácsony, húsvét) létezett.²⁷⁰ A templomokban a király menedéket (*asylum*) is létesített.²⁷¹

A király a bűnözés visszafogása érdekében támogatta az ún. békecéheket, amik a fentebb nevezett tizedek. Minden 12. életévét betöltött férfinak egy tizedbe kellett tartoznia,²⁷² és feladatuk a rend fenntartása, a gonosztevő kézre kerítése, valamint az egymásért vállalt kölcsönös felelősség volt. A tized e tekintetben szorosan együttműködött a felette fungáló *hundreddel*.²⁷³ Úgy tűnik, hogy a magyarra lefordíthatatlan *frankpledge* már az angolszász korszakban jelen volt.²⁷⁴

5.7. Pénzverés, adóztatás

A kormányzat működtetéséhez pénzre és adórendszerre van szükség. A „barbárnak” tekintett angolszászok esetében meglepő lehet az a fajta központosított rendszer, ami az egész királyságot áthatotta: rendkívül fejlett adó- és pénzügyi rendszerről beszélhetünk a korban, ami képes volt a királyság mindennemű igényét kielégíteni.²⁷⁵

Offa idejétől számítandó az óangol pénzverés története: értékálló, magas nemesfém-tartalmú ezüst *penny*-t veretett, ami a korszak Európájában a legstabilabb fizetőeszközzé vált.²⁷⁶ Az új pénz megkönnyítette az adózást, a korábbi terményadót (*feorm*) – bár az a továbbiakban is fennmaradt – lassan felváltotta.²⁷⁷ A *penny* lett az egyetlen vert pénz a szigeten, a külföldi pénzt beolvasztották, és *penny*-ként hozták újra forgalomba. A pénzt időnként újra verték, hogy értékálló maradjon, az új forma verésekor pedig adót kellett fizetnie a pénzverőnek is.²⁷⁸

A pénzverés a királyi városokban összpontosult, Aethelstan rendeleteiből ismert, hogy városonként mennyi pénzverdét kötelesek működtetni.²⁷⁹ A fénykorban kb. 70 pénzverde működött az országban. A pénzverés így királyi monopóliummá vált és királyi felügyelet alatt

²⁶⁹ Hudson, 19-20, Shoemaker, 29.

²⁷⁰ Hudson, 386-388.

²⁷¹ Shoemaker, 80.

²⁷² Stafford, 20.

²⁷³ Loyn, 142.

²⁷⁴ Lyon 1960, 81.

²⁷⁵ Bárány 2008, 51.

²⁷⁶ Morris, 150-151; Loyn, 122.

²⁷⁷ Loyn, 119.

²⁷⁸ Lapidge – Blair – Keynes – Scragg, 115-116.

²⁷⁹ II. Aethelstan, 14. §. Lásd: Liebermann, 159.

állt.²⁸⁰ A királynak jelentős bevételre volt szüksége, de ezt pénzverdái által meg tudta valósítani. Olajozott működésüket mutatja, hogy 1066-ban Harold király azonnal nagyarányú pénzverésbe tudott kezdeni háborújához,²⁸¹ továbbá a dánoknak fizetett *gafol* alatt több tízezer fontnyi *penny* hagyta el az országot.²⁸²

A király bevételeit a vámokon és a hadizsákmányon túl a különböző bírságok, terményadók és pénzadók jelentették, valamint birtokainak jövedelme.²⁸³ A különböző adókat az egyes telkekre szabták ki és azt a *túnok*ban gyűjtötték össze.²⁸⁴ Az angolszász történelem több rendes, illetve rendkívüli adót is megélt, a legérdekesebb a *danegeld* néven ismeretes dánpénz, helyesebben *heregeld* (~seregadó), amivel a viking zsoldosokat fizették, később pedig az angol-dán királyság seregének a fenntartására fordított adóvá vált.²⁸⁵

A legfontosabb adó a királyságban azonban az ún. *trimoda necessitas* körébe tartozó hármas kötelezettsége volt az alattvalóknak: minden alattvalónak, legyen az közember vagy előkelő, szükséges volt részt vállalnia a hidak és utak karbantartásában (*brycebote*), az erődök fenntartásában (*burhbote*) és a hadba hívásra részt venni a felkelésben (*fyrdbote*). Ezen kötelezettségek célja a királyság életben maradása. Eredetüket tekintve a 7. században már jelen voltak és túléltek az angolszász kort.²⁸⁶ Ha a király adott is adómentességet, e három mindig kivétel maradt. Kemble szóhasználatával ezek „az elkerülhetetlen három”.²⁸⁷

5.8. Összegzés

Az áttekintés után látható az angolszász kori kormányzat működése: a királyok mindig figyelemmel kísérték alattvalóik életét és a gazdasági viszonyokat. Megdöbbentő lehet az a fajta aprólékosság, amivel felmérték az adott állapotokat. Ékes példái ennek az ún. *Tribal-* és *Burghal Hidage* is, amikben a különböző törzseket és városokat gyűjtötték össze egy hatékonyabb adminisztráció érdekében.²⁸⁸ A király szava hallatva volt a különböző gyűléseken, hatalmát tisztviselőin keresztül gyakorolta, az olajozott adórendszer pedig minden kíváncsiát kielégítette. Az óangol állam a korban bármelyik államnál mélyebbre nyúlt, a többi európai királyságnál jogilag és közigazgatásilag is fejlettebb volt, és különösen agresszívnek

²⁸⁰ Lapidge – Blair – Keynes – Scragg, 115-116; Loyn, 126.

²⁸¹ Stenton 1971, 582.

²⁸² Lapidge – Blair – Keynes – Scragg, 240.

²⁸³ Loyn, 67.

²⁸⁴ Uo, 119; Bárány 2008, 51.

²⁸⁵ Lapidge – Blair – Keynes – Scragg, 240.

²⁸⁶ Loyn, 33.

²⁸⁷ Kemble 1, 305.

²⁸⁸ Bárány 2008, 53.

tekintendő: a király akarata képes volt érvényesülni, ellenszegülés esetében pedig számolhattak a retorzióval.²⁸⁹

6. Záró gondolatok

A király jogállását, királyságának működését, annak változását és a befolyásoló tényezőket teljes egészében nem volt lehetőségem tárgyalni, mégis, reményeim szerint megfelelően képes voltam bemutatni nagyvonalakban azt, amit az elején célként határoztam meg. Az utolsó fejezetben egy rövid összegzésre és konklúzióra vállalkozom még.

Az angolszász korszak megközelítőleg 600 évig tartott, a kezdetben Meroving mintára megalakuló királyságok²⁹⁰ végig magukon viselték a korban jellegzetes óangol vonásokat, a király mindenre kiterjedő befolyását, a gyakori rendszabásokat, az egymást támogató királyi hatalmat és egyházat. Az évszázadok során római jogi elemtől mentesen fejlődött a szokásjog, de az egyház végig komoly hatást gyakorolt a királyi hatalomra. A korszak vége felé pedig az angolszász helyett egy angol-dán királyságról beszélhetünk inkább.²⁹¹

Dolgozatomban jogtörténeti szempontból vizsgáltam az egyes intézményeket, azok együttműködését és változását a hatalomgyakorlás szempontjából. A *bretwalda*-kérdés külön problematikus e tekintetben, ugyanis egy olyan intézmény jogtörténeti relevanciáját kellett feltárnom, ami nem rendelkezett valódi jogi alapokkal. Hódító Vilmos trónigényét egyszerűbb volt vizsgálnom, ugyanis szokásjogi szempontból könnyedén megmagyarázható annak megalapozatlansága. A herceg egyedül a hódítással vált kétségbevonhatatlanul királlyá.

A vallásváltás tekintetében a király szerepének kiemelkedő voltára, míg a feudalizmus-vita és a *bretwalda*-kérdés esetén a kutatók szubjektív véleménye által okozott problémákra mutathattam rá. Korábbi kutatásaim után ismét kijelenthetem: kutatni csak objektív alapokon lehetséges. Mindaddig, ameddig egy általunk kívánt eredményt szeretnénk látni, kutatásaink eredménye ennek tükörképe lesz. Forrásaink bár hiányosak és ezért szükséges hipotéziseket és analógiát alkalmazni, nem befolyásolhatják negatívan az eredményt. A források hiánya is eredmény, és jelentéssel bír. Miképp a feudalizmus sem alakulhatott ki a korszakban az óangol sajátosságok miatt, úgy a *bretwalda* sem létezett soha ebben az intézményesült formában.

Ruszoly József megállapításait – miként magyar jogtörténészként minimálisan írt az angolszászokról – kritikával szükséges kezelni, azok felszínessége miatt. Kutatási eredményei

²⁸⁹ Shoemaker, 85-87; Loyn, 94.

²⁹⁰ Yorke 1990, 177.

²⁹¹ Bárány 2008, 9.

a témában mostanra meghaladottá váltak. Babják Ildikó *Barbárság vagy germánság?* című műve sokkal pontosabban körülírja a korszakot és jellegzetességeit. Bárány Attila és Kiss Sándor apró hibákkal, de megfelelően képesek bemutatni az angolszász történelmet. Munkájukat ezúton is köszönöm.

A kor véget ért 1066-ban és az igyekezet, hogy jelentőséget, illetve örökséget keressenek neki, sokszor tévútra vezette a kutatókat. Pedig nem olyan nehéz látni azt, ami az angolszász királyok kétségbevonhatatlan érdeme: jogalkotásaik folytán lefektették a *common law* alapjait, és megalkottak valami egészen grandiózust is: Angliát.

7. Bibliográfia

7.1. Felhasznált irodalom

- ABELS, Richard Philip: *Alfred the Great: War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*. Routledge, Abingdon 1998
- BABJÁK Ildikó: *Barbárság vagy germánság?* Gondolat Kiadó, Budapest 2011
- BÁRÁNY Attila: *A normann hódítástól a Magna Chartáig – Anglia a normannok és a Plantagenetek korában (1066-1216)*. Attraktor Könyvkiadó, Máriabesenyő 2011
- BÁRÁNY Attila: *Britek, angolszászok, vikingek - Észak-Nyugat-Európa a korai középkor századaiban*. Attraktor Könyvkiadó, Máriabesenyő 2008
- CHANEY, William A.: *Paganism to Christianity in Anglo-Saxon England*. The Harvard Theological Review, Vol. 53, No. 3. pp. 197-217. Cambridge University Press on behalf of the Harvard Divinity School, Cambridge 1960
- CHANEY, William A.: *The Royal Role in the Conversion of England*. Journal of Church and State, Vol. 9, No. 3. pp. 317-331. Oxford University Press, Oxford 1967
- CRABTREE, Pam J.: *Taxation in Anglo- Saxon England, Fifth– Ninth Centuries CE*. In: VALK, Jonathan – MARÍN, Irene Soto (szerk.): *Ancient Taxation. The Mechanics of Extraction in Comparative Perspective*. New York University Press, New York 2021
- FANNING, Steven: *Bede, Imperium, and the Bretwaldas*. Speculum, Vol. 66, No. 1. pp. 1-26. The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America, Chicago 1991
- HIGHAM, Nicholas J. – RYAN, Martin J.: *The Anglo-Saxon World*. Yale University Press, New Haven 2013

- HIGHAM, Nicholas J.: *An English empire. Bede and the early Anglo-Saxon kings*. Manchester University Press, Manchester 1995
- HIGHAM, Nicholas J.: *The Convert Kings: Power and religious affiliation in early Anglo-Saxon England*, Manchester University Press, Manchester and New York 1997
- HUDSON, John: *The Oxford History of the Laws of England Volume II 871–1216*. Oxford University Press, Oxford 2012
- KAJTÁR István – HERGER Csabáné: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2015
- KEMBLE, John Mitchell: *Saxons in England*. Volume 1 and 2. Second Edition, Taylor and Francis, London 1876
- KEYNES, Simon: *Royal government and the written word in late Anglo-Saxon England*. In: MCKITTERICK, Rosamond (szerk.): *The Uses of Literacy in Early Medieval Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1990
- KEYNES, Simon: *The British Isles (a) England, 700—900*. In: MCKITTERICK, Rosamond (szerk.): *The New Cambridge Medieval History. Volume II c.700—c. 900*. Cambridge University Press, Cambridge 1995
- KISS Sándor: *Elfeledett évszázadok. Az angolszász Anglia története*. Attraktor Könyvkiadó, Gödöllő 2018
- LANCASTER, Lorraine: *Kinship in Anglo-Saxon Society: II*. *The British Journal of Sociology*, Vol. 9, No. 4. pp. 359-377, Wiley on behalf of The London School of Economics and Political Science, 1978
- LAPIDGE, Michael – BLAIR, John – KEYNES, Simon – SCRAGG, Donald (szerk.): *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Anglo-Saxon England*. Second Edition. John Wiley & Sons Ltd., New York 2014
- LICENCE, Tom: *Edward the Confessor and the Succession Question: A Fresh Look at the Sources*. 2016
https://www.academia.edu/49534436/EDWARD_THE_CONFESSOR_AND_THE_SUCCESSION_QUESTION_A_FRESH_LOOK_AT_THE_SOURCES (2024. 10. 28.)
- LOYN, H. R.: *The governance of Anglo-Saxon England, 500-1087*. Stanford University Press, Stanford 1984
- LYON, Ann: *Constitutional history of the UK*. Cavendish Publishing Ltd., London 2003
- LYON, Bryce Dale: *A constitutional and legal history of medieval England*. Harper, New York 1960

- MEZEY Barna – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest 2020
- MORRIS, Marc: *The Anglo-Saxons: The Making of England: 410-1066*. Simon & Schuster Children's Publishing, New York 2021
- MORTON, Cathrine – MUNTZ, Hope (szerk.): *The Carmen de Hastingae proelio of Guy, Bishop of Amiens*. Clarendon Press, Oxford 1972
- OWEN-CROCKER, Gale R. – SCHNEIDER, Brian W.: *Kingship, Legislation and Power in Anglo-Saxon England*. The Boydell Press, Woodbridge 2013
- ROACH, Levi: *Law codes and legal norms in later Anglo-Saxon England*. Historical Research, vol. 86, no. 233. John Wiley & Sons Ltd., Oxford 2013
- RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2011
- SEEBOHM, Frederick: *Tribal Custom in Anglo-Saxon Law*. Longmans, Green, and Co., London 1902
- SHOEMAKER, Karl: *Sanctuary and Crime in the Middle Ages, 400–1500*. Fordham University Press, New York 2011
- STAFFORD, Pauline: *The laws of Cnut and the history of Anglo-Saxon royal promises*. Anglo-Saxon England, Vol. 10, pp. 173-190. Cambridge University Press, Cambridge 1982
- STENTON, Frank: *Anglo-Saxon England*. Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 1971
- STENTON, Frank: *The Supremacy of the Mercian Kings*. The English Historical Review, No. CXXXII, pp 432-452, 1918
- WAREHAM, Andrew: *Fiscal policies and the institution of a tax state in Anglo-Saxon England within a comparative context*. The Economic History Review, Vol. 65, No. 3, pp. 910-931, Wiley on behalf of the Economic History Society, New York 2012
- WEHLING, Alice: *Royal Daughters in Anglo-Saxon England*, UNM Digital Repository, 11-15-2017, University of New Mexico. https://digitalrepository.unm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1196&context=hist_etds (2024. 10. 28.)
- WINKLER, Emily A.: *Æthelflaed and Other Rulers in English Histories, c.900–1150*. English Historical Review Vol. CXXXVII No. 587. pp. 969-1002. Oxford University Press, Oxford 2022

- WORMALD, Patrick: *The Times of Bede: Studies in Early English Christian Society and its Historian*. Wiley-Blackwell, Oxford 2006
- YORKE, Barbara: *Kings and Kingdoms of early Anglo-Saxon England*. Routledge, Abingdon 1990
- YORKE, Barbara: *The Conversion of Britain: Religion, Politics and Society in Britain, c. 600–800*. Pearson Education Ltd., London 2006

7.2. Forráskötetek

- ASSER: *Alfred angolszász király élete*. Attraktor Könyvkiadó 2014
- ATTENBOROUGH, Frederick Levi (szerk. ford.): *The Laws of the Earliest English Kings*. Cambridge University Press, Cambridge 1922
- GILES, J. A.: *Bede's Ecclesiastical History of England*. Project Gutenberg eBook 2011
- GILES, J. A.: *William of Malmesbury's Chronicle of the Kings of England From the earliest period to the reign of King Stephen*. The Project Gutenberg eBook 2015
- HAJDU Lajos – HORVÁTH Pál – NAGY Lászlóné (szerk.): *Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba, (A feudális jog forrásai), 1. füzet*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1966
- KEMBLE, John Mitchell: *Codex diplomaticus aevi saxonici*. Volume 1-6, Cambridge University Press, Cambridge 2011
- KILLINGS, Douglas B. (szerk.): *The Anglo-Saxon Chronicle*. Project Gutenberg eBook 1996
- LIEBERMANN, Felix (szerk. ford.): *Die Gesetze der Angelsachsen*. Volume 1, Niemeyer, Halle 1903
- TACITUS: *Germania*. <http://mek.oszk.hu/04300/04353/html/01.htm#2> (2024. 10. 28.)
- THORPE, Benjamin (szerk. ford.): *Ancient Laws and Institutes of England*. The Lawbook Exchange, Clark 1840
- THORPE, Benjamin (szerk. ford.): *Diplomatarium Anglicum Aevi Saxonici*. Macmillan, London 1865
- TOLKIEN, J. R. R.: *Beowulf. A Translation and Commentary, Together with Sellic Spell*, HarperCollins Publishers, New York, 2016
- WHITELOCK Dorothy (szerk. ford.): *English Historical Documents c. 500-1042*. Second Edition, Routledge, London 1979